

İngiliz Genelkurmayının Rapor ve Analizlerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı

The Turkish War of Independence According to the Reports and Analyses of the British General Staff

Mehmet Kıbil*

Öz

Türk Ordusu ile Yunan Ordusu arasında Ocak 1921’de I. İnönü Muharebesi ile başlayan sıcak muharebe dönemi, 1922 Ağustos ayında başlayan Büyük Taarruz ile son bulmuştur. 1921-1922 yılları arasındaki Türk ve Yunan orduları arasındaki savaşı yakından takip eden İngiltere Genelkurmay Başkanlığı, bir dizi rapor ve değerlendirme yazısı hazırlayarak bunları belli aralıklarla Savaş Bakanlığı aracılığıyla kabineye sunmuştur. Raporların içeriği incelendiğinde, yapılan değerlendirmelerin genel olarak gerçekçi analizler ve önemli uyarılar içerdiği, askerî bakış açısından derinlemesine değerlendirmeler sunduğu görülmektedir. Türkiye’ye uygulanan sert işgal politikalarını doğru bulmayan Genelkurmay Başkanlığı, Yunan ordusunun Anadolu’yu işgal etmesine ise kesin olarak karşı çıkmıştır. Hazırlanan raporlarda genel olarak Yunan ordusuna güvenilmemesi gerektiği ve Türk ordusu karşısında galip gelemeyecekleri üzerinde durulurken, İngiltere’nin çıkarları gereği Yunanlılar yerine Türklerle dost olunması gerektiği savunulmuştur. Ancak Genelkurmay Başkanlığının yaptığı doğru analizler

* Dr., Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü - PhD., Yeditepe University, Atatürk Principles and Revolution History Institute, İstanbul/TÜRKİYE, <https://ror.org/025mx2575> mehmet.kibil@yeditepe.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-4529-5215>

Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Atf/Citation: Kibil, Mehmet, “İngiliz Genelkurmayının Rapor ve Analizlerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı”, *Belleten*, C 89/S. 314, 2025, s. 719-765.

ve uyarılar, Başbakan Lloyd George tarafından dikkate alınmamış ve Yunanlıların Anadolu'daki işgal alanını genişletmesine destek verilmiştir. Lloyd George'un bu tavrı, İngiltere'nin uzun vadeli stratejik çıkarlarına zarar vermiş ve bölgedeki dengeleri olumsuz etkilemiştir. Tarihsel değeri yüksek olan bu raporlar, İngiltere'nin Türkiye politikasındaki stratejik hatalarını ve bunun sonuçlarını anlamak açısından önemlidir. Kurtuluş Savaşı'nın seyrini anlamak ve İngiliz politikacılar ile askerler arasındaki görüş ayrılıklarını ortaya koyarak, olayları farklı bir perspektiften değerlendirmek adına önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu bağlamda, İngiliz Genelkurmayının analizleri, yalnızca dönemin askerî stratejilerini değil, aynı zamanda politik kararların sahadaki yansımalarını da gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurtuluş Savaşı, Milli Mücadele, Türk Ordusu, Yunan Ordusu, İngiltere Genelkurmay Başkanlığı.

Abstract

The period of active combat between the Turkish Army and the Greek Army, which began with the First Battle of İnönü in January 1921, ended with the Great Offensive launched in August 1922. Closely monitoring the war between the Turkish and Greek armies from 1921 to 1922, the British General Staff prepared a series of reports and assessments, periodically submitting them to the Cabinet through the War Office. Upon examining the content of these reports, it is evident that the evaluations generally contained realistic analyses and important warnings, offering in-depth assessments from a military perspective. The General Staff, disapproving of the harsh occupation policies applied to Türkiye, was firmly opposed to the Greek Army's occupation of Anatolia. The reports generally emphasized that the Greek Army should not be trusted and that they would not be victorious against the Turkish Army, advocating that, for the sake of British interests, it was better to be allies with the Turks rather than the Greeks. However, the accurate analyses and warnings made by the General Staff were ignored by Prime Minister Lloyd George, who supported the expansion of the Greek occupation in Anatolia. Lloyd George's stance damaged Britain's long-term strategic interests and adversely affected regional balances. These historically valuable reports are crucial for understanding the strategic mistakes in Britain's policy towards Türkiye and their consequences. They provide an essential source for comprehending the course of the War of Independence and for highlighting the differing perspectives between British politicians and military leaders, thus offering a unique viewpoint on the events. In this context, the analyses of the British General Staff reveal not only the military strategies of the period but also the impact of political decisions on the ground.

Keywords: War of Independence, National Struggle, Turkish Army, Greek Army, British Chief of the General Staff.

Giriş

I. Dünya Savaşı'nda zafer elde etmesine rağmen bu savaştan bir hayli yıpranmış ve ekonomisi bozulmuş olarak çıkan İngiltere, savaşın ardından yepyeni sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Dört yıl süren savaşın ardından ülkede artan enflasyon, işsizlik ve İngiltere'nin hükmettiği topraklarda ortaya çıkan siyasi istikrarsızlıklar, bu dönemde İngiltere'nin önündeki en önemli problemlerdi. Savaşın bitimiyle artan baskılar neticesinde ordu kısa sürede terhis edilmiştir. Ülke içinde yaşanan derin sosyal ve politik değişimlerin yanı sıra, İrlanda'daki iç savaş, Mezopotamya'da işgal bölgelerinde yerel güçlerle yaşanan hoşnutsuzluk, Mısır'da ortaya çıkan devrim ve Hindistan'daki Müslümanların tepkileri nedeniyle İngilizlerin çözmesi gereken çok fazla sorun vardı. İngiltere'nin Orta Doğu politikası, savaş sonrasında ortaya çıkan zorluklar nedeniyle, yerel direnişler ve iç karışıklıklar sonucunda Mısır'dan Afganistan'a kadar parçalanmış durumdaydı¹.

Savaş sonrası yeni sorunlarla yüzleşmek zorunda kalan İngiltere'de, Başbakan Lloyd George'un Türkiye'de yürüttüğü sert işgal politikası tartışmalara neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye'ye yönelik izlenecek politikalar tartışılırken, Kabine içinde ve çeşitli kurumlar arasında belirgin görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. İngiliz Hükûmeti, bu dönemde Türkiye'ye dair politikasını hiçbir zaman tam bir uyum içinde belirleyememiştir. 1918'den sonra izlenen politikalar, Kabine içindeki politikacıların ve İngiliz Genelkurmayının sert itirazlarına rağmen, genellikle Başbakan Lloyd George tarafından şekillendirilmiş ve uygulanmıştır. 1918-1922 arasındaki dört yıllık süreçte, Lloyd George güçlü ve tutarlı bir muhalefetle karşı karşıya kalmış olmasına ve politikalarının başarısız olma olasılığı giderek artmasına rağmen geri adım atmamıştır. Başbakanın Türkiye'ye dair politikasının temel amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak ve Boğazları uluslararası geçişlere açarak tarafsız bir statü kazandırmaktan ibaretti².

1 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, çev. Mehmet Harmanlı, Epsilon Yayınevi, İstanbul 2008, s. 407.

2 Bu amaç doğrultusunda hazırlanan Sevr Antlaşması, Lloyd George'un Yakın Doğu politikasının zirve noktası olarak kabul edilmektedir. İngiltere bu antlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu'nu bölme hedefine ulaşmış görünmektedir. İngiltere, yalnızca Mezopotamya'yı (Musul dâhil), Filistin ve Kıbrıs ile Mısır'daki pozisyonunun resmi olarak tanınmasını elde etmekle kalmamış, aynı zamanda barış ve savaş dönemlerinde ticaret ve savaş gemilerinin Boğazlardan serbest geçişini sağlamıştır. Boğazlar silahsızlandırılmış ve İngiliz filosunun kontrolüne bırakılmıştır. Böylece İngiltere, sadece Türkiye'yi kontrol altına almakla kalmamış, aynı zamanda Karadeniz üzerinden Rusya'ya da müdahale edebilecek stratejik bir üstünlük kazanmıştır. Ancak Sevr Antlaşması sonrasında izlenen hatalı politikalar, nihayetinde İngiltere

Karar alıcılar arasında Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Savaş Bakanı Winston Churchill ve Genelkurmay Başkanı Henry-Wilson gibi isimler öne çıkıyordu. Özellikle Lloyd George'un Yunanistan'a olan sempatisi ve sınırsız desteği ile Türkiye'ye karşı takındığı düşmanca tavır, askerî çevrelerce sıklıkla eleştirilmiş ve Lloyd George'a karşı zaman içinde bir direnç oluşmasına yol açmıştır. Başbakan, çalışma arkadaşlarının fikirlerine gerekli önemi vermemiş ve asker danışmanlarının görüşlerine aldırış etmemiştir³. Bu bağlamda 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgal edilmesi, kaotik bir dönemde gerçekleşmiş ve İngiltere'de bir dizi çatışma ve çekişmeyi de beraberinde getirmiştir. İngiliz Genelkurmay Başkanlığı ve Savaş Bakanlığı Yunan ordusunun İzmir'e çıkarılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Zira askerlerin büyük kısmı terhis edildiği için İrlanda'dan Mısır'a, Filistin'den Mezopotamya'ya ve Türkiye'ye yayılan az sayıdaki askerle ordunun tüm bu sorunları çözme kapasitesinin olmadığı bilen Genelkurmay Başkanı Mareşal Henry Wilson, Türklerle yeni bir savaş manasına gelecek bu harekâta tepki göstermiş, Lloyd George'un işgalci politikalarına en başından itibaren itiraz etmiştir. Yunanlıların işgal harekâtı genişledikçe Genelkurmay Başkanlığı ile Başbakan arasındaki görüş ayrılıkları daha belirgin hâle gelmiştir⁴.

Olayların giderek büyük bir savaşa dönüşeceğinin farkında olan İngiliz Genelkurmayı, özellikle I. İnönü Muharebesi'nden Büyük Taarruz'a kadar geçen bir buçuk yıllık sürede, İstanbul'daki işgal kuvvetleri komutanlığından elde ettiği bilgiler ve veriler ışığında çok sayıda rapor hazırlayarak çeşitli analizler ve stratejik değerlendirmeler yapmış, Kabineye uyarılarda bulunmuştur. İtilaf devletlerinin Yunan ordusunun ilerlemesine izin vermesiyle başlayan aktif çatışma sürecine paralel olarak Kabineye sunulan askerî raporların sayısı da artmıştır. Askerî bakış açısından hazırlanan bu raporların içeriğine bakıldığında, Yunan ordusuna güvenilmemesi gerektiği ve İtilaf devletlerinin İstanbul ve Çanakkale Boğazı bölgesinde bulunan birliklerinin kaderinin Yunanistan'ın eline bırakılmasının sakıncaları üzerinde durulduğu, ayrıca Türk ordusunun askerî kapasitesi hakkında değerlendirmeler yapıldığı görülmüştür. İngiliz irtibat subayları aracılığıyla Yunan

açısından büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Harry N. Howard, *The Partition of Turkey A Diplomatic History 1913-1923*, University of Oklahoma Press, USA 1931, s. 249.

3 Fromkin, *age*, s.453.

4 C. E. Callwell, *Field Marshal Sir Henry Wilson-His Life and Diaries*, Vol. II, Cassell and Company Ltd, London, 1925, s. 190-192. Genelkurmay Başkanı Mareşal Sör Henry Wilson'ın günlükleri, çalışma arkadaşı Tümgeneral C. E. Callwell tarafından yayına hazırlanarak Mareşal'in ölümünden birkaç yıl sonra basılmıştır.

ordusu hakkında toplanan bilgilere ek olarak, Türk ordusu hakkında çeşitli istihbarat kaynaklarından elde edilen bilgiler de değerlendirilerek iki ordunun durumu her aşamada analiz edilmiştir. Bu kapsamlı analizlerde Anadolu'daki vaziyetin Yakın Doğu'daki İngiliz çıkarlarına etkisi, her iki ordunun moral durumu, mevcut silah ve teçhizat durumları gibi önemli konular incelenmiştir. Savaşın gidişatı sırasında değişen şartlar göz önünde bulundurularak, olası senaryolar üzerinden öngörülerde bulunulmuş ve bu doğrultuda uygun stratejiler belirlenmesi için Kabineye çok değerli tavsiyeler sunulmuştur. Şubat 1921 gibi erken bir tarihten itibaren Anadolu'daki işgalin sonlandırılarak İstanbul'daki birliklerin tahliye edilmesi gerektiğine dair Kabineye yapılan uyarılar çok dikkat çekicidir. İngiltere'nin Yunanlıları değil Türkleri desteklemesi gerektiği ve Yunanlıların büyük bir felakete sürüklenmekte olduğu ısrarla belirtilmiştir⁵.

Başbakan Lloyd George Genelkurmay Başkanlığının uyarılarına rağmen askerlerin tarafı bir şekilde Türk yanlısı olduğuna inanarak, savaşın seyrini belirleyecek önemli faktörleri doğru öngörülerde bulunan ve gelecekteki askerî-siyasi hamleler için değerli bir kılavuz sağlayan raporları görmezden gelmiştir. Lloyd George, dinlemekten hiçbir zaman hoşlanmadığı asker danışmanlarının tavsiyeleri reddederek, İngiltere'nin izleyeceği işgal politikalarını kendi görüşleri doğrultusunda şekillendirmeye devam etmiştir⁶.

Bu çalışmada, I. İnönü Muharebesi'nden Büyük Taarruz'a kadar geçen dönemde devam eden sıcak muharebeler (Sırasıyla I. ve II. İnönü Muharebeleri, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz) sırasında İngiltere Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan kapsamlı rapor ve analizler ele alınmaktadır. İngiliz arşivlerinden alınan Genelkurmay raporlarına ek olarak, Genelkurmay Başkanı Henry Wilson ile Başbakan Lloyd George'un resmi yazışmaları, Kabine tutanakları, Dışişleri Bakanlığı ve Savaş Bakanlığının İstanbul'daki personeliyle yaptığı yazışmaların yanı sıra, dönemin askerî ve siyasi figürlerinin anı ve günlüklerinden faydalanılmıştır. Bir kısmı Türkiye'de ilk kez bu çalışmada yayınlanan İngiliz Genelkurmayının raporlarının detaylı şekilde analiz edilmesi, İngiltere'de dönemin siyasi ve askerî dinamiklerini, askerler ile siyasetçiler arasındaki tartışmaların Türkiye'deki işgal politikalarına yansımalarını daha iyi kavramamıza olanak tanıyacak niteliktedir. Türk Kurtuluş Savaşı tarihinin az bilinen bir yönünü aydınlatması açısından önem arz etmektedir.

5 Keith Jeffery, *The Military Correspondence of Field Marshal Sir Henry Wilson 1918-1922*, The Bodley Head for the Army Records Society, England 1985, s. 252-253.

6 Fromkin, *age.*, s. 453.

İzmir'in İşgalinin Ardından Gelişen Hadiseler ve Yunan Ordusu'nun İlerleyişi (1919-1920)

Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919'da Paris Barış Konferansı'nda alınan karar sonucunda İzmir'e çıkması İngiltere'de pek çok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bu işgal, en çok Genelkurmay Başkanı Mareşal Henry Wilson'ı tedirgin etmiştir. Anılarında tüm bu olayları bir çılgınlık olarak nitelemiş ve aptalca bir işe kalkışıldığını belirtmiştir⁷. Savaş Bakanı Winston Churchill ise bu hadiseyi “ölümcül bir adım” olarak tarif ederken: “İngiltere'deki asker kanadın Türk yanlısı eğilimlerini her türlü hesaba katarak, kaynaklarımız tükenirken pek çok yeni tehlikeye yol açacak bu şiddet eyleminin tedbirsizliğini mazur görmek imkânsızdır” demiştir⁸. Ancak Lloyd George “Yunan karşıtı” ve “Türk yanlısı” olarak gördüğü Henry Wilson ve diğer askerlerin itirazlarını görmezden gelmiştir. Lord Riddell'in İzmir işgal edildikten hemen sonra Lloyd George ile yaptıkları bir sohbetten aktardıkları bu görüşü doğrulamaktadır:

Türkiye'deki vaziyeti konuşurken, “İzmir'i Yunanlılara vermek akıllıca mı?” Diye sordum. Şöyle cevap verdi: “Tabi ki bizim Genelkurmayımız Yunanlılara karşıdır. Her zaman karşılardı. Türkleri tutuyorlar. Ordu muhafazakâr parti destekçilerinden oluşmaktadır ve Türkleri desteklemek muhafazakâr partinin geleneksel siyasetidir. Yunanlılardan nefret ederler. Bu yüzden en aşırı muhafazakarlardan biri olan Henry Wilson, yaptığım işe sert şekilde muhalefet ediyor⁹.”

İzmir'in işgali İngiltere'de çeşitli tepkilere yol açarken, 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın eylemleri de Savaş Bakanlığı tarafından yakından takip edilmekteydi. İstanbul'daki işgal kuvvetleri komutanlığı ağustos ayından beri Mustafa Kemal Paşa'nın eylemleri ile ilgili bilgileri Savaş Bakanlığına raporlamaktaydı¹⁰. Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşa ve Millî Hareket hakkında Savaş Bakanlığı tarafından hazırlanan ilk kapsamlı rapor 18 Kasım 1919 tarihli. General Milne imzası taşıyan 10 sayfalık detaylı raporda, Millî Hareketin amacı ve nasıl

⁷ Callwell, *age.*, s.190-192.

⁸ Winston Churchill, *The World Crisis-the Aftermath*, Thornton Butterworth Ltd, London 1929, s. 367.

⁹ Lord Riddell, *Lord Riddell's Intimate Diary of the Peace Conference and After 1918-1923*, Victor Gollancz Ltd, London 1933, s.208.

¹⁰ The National Archives (TNA), Foreign Office (FO), 608/112/2.

geliştiği üzerinde durulmuştur¹¹. Dikkate değer bir diğer rapor ise İstanbul'un resmen işgal edilmesinden bir gün önce, 15 Mart 1920 tarihinde "Türkiye'de Mevcut Durum" başlığıyla Savaş Bakanlığına gönderilmiştir. Türkiye'deki genel vaziyetin başlıklar hâlinde sıralandığı bu çok yönlü ve kapsamlı raporda; ülkedeki siyasi, ekonomik, askerî, etnik tüm gelişmeler çeşitli gözlemler ve istihbarat raporlarına dayanarak ele alınmıştır¹².

1 Haziran 1920 tarihli bir başka raporda ise, barış şartlarının Türkler adına ağır olmaması gerektiği üzerinde durulurken, Türklerin silahlı direnişi arttırması durumunda karşı koyacak birlik olmadığı belirtilmiştir. Raporun sonunda yapılan uyarı ise önemlidir: "Barış antlaşmasının konuşulan detayları Türkiye'de halkı kenetlemiştir ve halk, Yunan saldırganlığına direnmek ve pozisyonunu sadece kolluk kuvvetleri sayesinde koruyabilen, hain olarak gördükleri hükûmeti engellemek için her şeyi yapacaktır"¹³.

İngiliz Genelkurmayı izlenen siyaset konusunda politikacıları uyarırken, bu dönemde çok önemli bir gelişme yaşanmıştır. Kendi aralarında yaptıkları görüşmelerin ardından Türklere dayatılacak Sevr Antlaşması'nın hükümlerini belirleyen İtilaf devletleri, Sevr'e davet ettikleri Osmanlı heyetine 11 Mayıs 1920'de antlaşma şartlarını sunmuşlardır. 433 maddeden oluşan Sevr Antlaşması'na göre İngiltere Irak ve Filistin'de, Fransa ise Suriye'de mandater devlet oluyordu. Anadolu'nun bazı bölgelerinde İtalyan ve Fransız nüfuz bölgeleri oluşacak, İngiltere'nin koruyuculuğu altında bir Kürdistan Devleti kurulacak, Doğu Anadolu Ermenilere verilecek, Yunanistan İzmir, Batı Trakya ve Doğu Trakya'nın büyük bölümünü alacak ve Boğazlar uluslararası bir komisyona bırakılacaktı¹⁴. Osmanlı heyetinin başındaki Tevfik Paşa antlaşma koşullarının son derece ağır olduğunu ve kabul edilemeyeceğini bildirerek görüşmeleri sonlandırdı. Türklerin bu tavrından sonra İtilaf devletlerinin önünde iki seçenek bulunuyordu: Sevr Antlaşması'nı yumuşatmak, ya da ise silah zoruyla bunu Türklere kabul ettirmek. Ancak İngiltere

11 Titizlikle hazırlandığı anlaşılan bu raporda "Millî Hareketin Tarihçesi" başlığı altında Mayıs 1919'dan itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın eylemleri ve Millî hareketin nasıl geliştiği adım adım incelenmiştir. Ayrıca raporun sonunda ekler kısmında Sivas Kongresi kararları ile Mustafa Kemal Paşa'nın açılış nutku da yer almaktadır. TNA, Records of the Cabinet Office (CAB) 24/93/60.

12 TNA, CAB 24/101/67.

13 TNA, CAB 24/106/82.

14 Gülnihal Bozkurt, "Sevr'i Bilmek Lozan'ı Anlamak", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 56, Temmuz 2003, s. 487.

ve Fransa'nın elinde Mustafa Kemal Paşa ve Millî Harekete silah zoruyla boyun eğdirebilecek miktarda birlik yoktu. Lloyd George, Venizelos'un teklifiyle bunu ancak Yunan ordusunun yapabileceğine ikna oldu. Bu konuda o kadar kararlıydı ki, Churchill ve Henry Wilson'ın sert protestolarını görmezden geldi. Zira her ikisi de böyle bir eyleme kesin olarak karşıydı ve Yunanlıların başarılı olacaklarına dair çok az umut görüyorlardı. Durumdan hiçbir şekilde memnun olmayan Genelkurmay Başkanı Henry Wilson, bu eylemin mutlak bir felaket anlamına geleceğini 17 Haziran 1920'de söylemiştir:

Churchill'e İstanbul, Çanakkale Boğazı, Mezopotamya ve İran'da açık şekilde felakete doğru sürüklenmekte olduğumuzu söyledim. Defalarca belirttiğim gibi, uyguladığımız politikaların elimizdeki mevcut kuvvetle orantılı bir yanı yok ve taahhütlerimizi yerine getirmekten aciziz. Güvenilmez bir insan olan Venizelos'u gördüm. Lloyd George'a hesapsızca her şeyi yapabileceğini vaat ediyor ve Lloyd George kendisine söylenen her şeye inanıyor; ama Venizelos'u biraz sıkıştırdığımda hiçbir şey bilmediğini ve hiçbir şey vadedemeyeceğini anladım¹⁵.

Genelkurmay Başkanı Kabine toplantısında Türkleri dize getirmek için eldeki tek kuvvetin Yunan ordusu olduğunu ancak bunun Türkiye ile savaş anlamına geldiğini ve bu gidişle bu işin İngiliz kuvvetlerinin İstanbul'dan atılmakla sonuçlanacağını söylemiştir. Kabine bu uyarıları dikkate almamış ve İngiltere için en iyisinin Yunan birliklerini desteklemek olduğuna karar vermiştir¹⁶. Neticede ilerlemesine izin verilen Yunan ordusunun Anadolu'nun içlerine doğru ileri harekâtı hızlı ve etkili şekilde gelişmiş ve Lloyd George dışında herkesi şaşırtacak şekilde başarılı olmuştur. Trakya ve Batı Anadolu'nun önemli bir bölümü Yunan işgaline girmiştir. Bu arada Lloyd George, Yunan ileri hareketindeki başarının kendi politikasının doğruluğunu kanıtladığından emin olarak Avam Kamarası'nda "Türkiye artık yok" açıklamasını yapmıştır¹⁷. Venizelos'a olan güveni artık sınırsızdır. Yunan ilerleyişinin ardından İstanbul Hükûmeti'nin barış antlaşmasını imzalamaktan başka seçeneği kalmamıştır. 22 Temmuz'da yaklaşık 80 Türk'ten oluşan bir heyet, Damat

15 Callwell, *age.*, s. 244.

16 Parliamentary Archives (PA), Lloyd George Papers (LG), F/24/2/38

17 A.E. Montgomery, "Lloyd George and the Greek Question 1918-1922", *Lloyd George Twelve Essays*, ed. A. J. P. Taylor, Hamish Hamilton Ltd, New York 1971, s. 266.

Ferit'in talebi üzerine antlaşmanın imzalanması ile yetkilendirilmiştir¹⁸. Neticede 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması imzalanmıştır.

Sevr Antlaşması'ndan Sakarya Meydan Muharebesi'ne Kadar Geçen Süreç ve Genelkurmay Raporları

Sevr Antlaşması imzalanırsa da mevcut şartlar içinde ne kadar uygulanabileceği soru işaretiydi. Antlaşmanın uygulanabilmesi için Türkler lehine yumuşatılıp yumuşatılmayacağı Lloyd George, Bonar Law ve Lord Curzon arasında Kasım 1920 sonunda yapılan bir toplantıda tartışılmıştır. Bonar Law, antlaşmanın yumuşatılması ve tekrar Türk dostu politikalara dönülmesi yönünde görüş belirtmiştir. Ancak Başbakan Sevr Antlaşması'nın yumuşatılmasının tüm dünyada zafiyet işareti olarak algılanacağını belirterek bu görüşe şiddetle karşı çıkmıştır¹⁹. Savaş Bakanı Winston Churchill ile bu dönemde yaşadıkları diyalog da enteresandır. Lloyd George şöyle demiştir: “Yunanlılar Türk barbarlığına karşı Hristiyan medeniyetini temsil ediyorlar. Muharebe kapasiteleri generallerimiz tarafından küçümseniyor”. Churchill'in verdiği yanıt ise şöyle olmuştur:

Peki öyleyse bu konuda ne yapacaksınız? [Anadolu'ya] Gönderilebilecek bir ordumuz yok; sürekli bu iş için ayrılacak para olmadığını söylüyorsunuz; kamuoyu da bu konuda sizi desteklemiyor. Muhafazakâr Parti Türkiye'nin geleneksel dostudur. Çoğunluğun temayülü Türk yanlısıdır, Kabinenin temayülü Türk yanlısıdır, Generallerimiz Türk yanlısıdır. Dünyanın en çok Müslüman nüfus barındıran gücüyüz. Uzun süreli Türk karşıtı ve Yunan yanlısı politikaya karşı çok derin karşıtlıklar ortaya çıkacaktır. Üstelik Türkler çok tehlikelidir, çünkü hem sert hem de elde edilemezdirler. Yunanlılar Türkiye'yi işgal etmeye kalkarsa mahvolacaklar²⁰.

18 Paul Helmreich, *From Paris to Sèvres: the partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920*, Ohio State University Press, USA 1974, s.319. 22 Temmuz 1920'de Hükûmet üyeleri, yüksek rütbeli subaylar, âyanlar, eski sadrazamlardan oluşan ve Padişah VI. Mehmet Vahdetin başkanlığından toplanan II. Saltanat Şurası, bir buçuk saat süren tartışmaların ardından çekimser kalan Topçu Tümgeneral Rıza Paşa hariçinde tüm katılımcıların oyuyla Sevr Antlaşması'nın onaylanmasına karar vermiştir. Seha L. Meray-Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri-Sevr Antlaşması Mondros Bırakılması*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 56-59.

19 Stephen Roskill, *Hankey: Man of Secrets (1919-1931)*, William Collins Sons&Ltd, London 1972, Vol. II, s.200.

20 Churchill, *age.*, s. 391.

Sevr Antlaşması'nın uygulanması için politikacılar kendi aralarında tartışırken, Bursa'daki Yunan kuvvetlerinin Bilecik-Bozüyük doğrultusunda toplanan Türk birliklerini yoklamak için bir keşif taarruzuna geçilmesine karar verilmiştir²¹. Türk tarafında ise Kuvayımilliye güçleriyle düşmanı yenmenin imkânsız olduğunu bilen Mustafa Kemal Paşa, düzenli orduya geçmek için çalışıyordu. Bu doğrultuda komutanlara süratle düzenli ordu birlikleri ve büyük süvari kuvveti vücuda getirmek ve nizamsız teşkilat fikir ve siyasetini yıkmak direktifini vermiştir²². Türkler düzenli orduyu güçlendirme çabalarını yoğun şekilde sürdürürken, Yunanistan'da çok önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Yunan kralı Aleksandros maymun ısırması sonrası yarası zehir kaptığı için 25 Ekim 1920'de hayatını kaybetmiş ve bu durum Başbakan Venizelos'u zor durumda bırakmıştır. Venizelos'un isteğiyle 14 Kasım'da yapılan baskın seçimde ise muhalefet büyük bir zafer elde etmiş ve seçimleri kaybeden Venizelos ülkeyi terk etmiştir. 5 Aralık 1920'de yapılan halk oylamasının ardından Konstantin'in kral olmasıyla Yunanistan ile İngiltere arasındaki ilişkiler iyice gerilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda tahttayken Alman yanlısı politikalar izleyen Konstantin'in tekrar kral olmasıyla İtilaf devletlerinin Yunanistan'a verdiği ekonomik destek azalmış ve mali kısıtlamalar ile aynı zamanda askerî malzeme tedarikine genel bir ambargo uygulanmasına karar verilmiştir²³. Konstantin'in tekrar tahta çıkışının ardından özellikle Fransızlar Yunanistan'ı bir müttefik olarak görmeyi reddetmişler ve hem Fransız hem de İtalyan politikası daha keskin bir şekilde Türklere doğru yönelmiştir. Sonuç olarak Yunanlılar kendilerini giderek daha fazla izole olmuş, birliklerini silahlandıramaz veya donatamaz hâlde bulmuşlardır²⁴.

Yunanistan'daki siyasi değişimlerin Anadolu'da sürdürülen askerî harekât üzerindeki etkisi de büyük olmuştur²⁵. Kral Konstantin ve yeni kurulan hükûmet kaybetmekte oldukları İtilaf desteğini ve güvenini tekrar kazanmak ve Bilecik, Karaköy, Bozüyük, Eskişehir kesimlerinde toplanmakta olan Türk kuvvetlerini

21 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-Savaş ve Etnik Temizlik*, C IV, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 90.

22 *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi- Birinci, İkinci İnönü ve Dumlupınar Muharebeleri*, C II-Kısım 3, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1999, s. 13.

23 A. L. Macfie, "The Revision of the Treaty of Sèvres: The First Phase (August 1920-September 1922)", *Balkan Studies*, Vol. 24/No.1, January 1983, s. 61.

24 A. L. Macfie, "British Foreign Policy in the Near East, 1916-1922: Questions of Responsibility", *Balkan Studies*, Vol. 40/No. 2, January 1999, s. 333.

25 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, İstanbul 2017, s. 290-294.

dağıtmak için bir harekât düzenleme gereği duymuşlardır.²⁶ 6 Ocak 1921’de ilerlemeye başlayan Yunan birlikleri 9 Ocak’ta İnönü mevzileri önüne gelmişlerdir. 10 Ocak’ta şiddetlenen çarpışmaların ardından, Türk direnişini kıramayacağını anlayan Yunanlılar 11 Ocak’ta başladıkları noktaya geri çekilmişlerdir. Yunanlılar, düzenli ordunun ilk başarılı sınavı olması açısından önem teşkil eden I. İnönü Muharebesi’ni “bir keşif harekâtı” olarak tanımlayarak yenilmediklerini ve harekâtın başarıya ulaştığını iddia etmişlerdir. Ancak muharebede yaşananlar ve sonuçları açısından bakıldığında, bu muharebenin Yunanlılar aleyhine ve Türkler lehine sonuçlandığı tartışmasızdır. Nitekim İnönü’de durdurulan Yunan ordusu muharebenin ardından başladıkları noktaya geri çekilmek zorunda kalmış ve bu muharebe Türk zaferiyle sonuçlanmıştır.²⁷

I. İnönü Muharebesi’nin askerî sonuçlarından ziyade diplomatik sonuçları dikkate değerdir. Nitekim bu muharebenin ardından Büyük Millet Meclisinin içeride ve dışarıda itibarı artmış, Fransa ve İtalya Sevr Antlaşması’nın mevcut hâliyle uygulanamayacağından emin olmuş ve antlaşmanın gözden geçirilmesi yönünde bir irade ortaya koymuşlardır.²⁸ İngiltere Başbakanı Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Fransa Başbakanı Aristide Briand ve İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza, 20 Ocak 1921’de Paris’te bir araya gelerek Sevr Antlaşması’nın bazı maddelerinde düzenlemeler yapılmasını görüşmüştür. Bu toplantının ardından Londra’da bir konferans düzenlenmesine karar verilmiş ve bu kapsamda Yunanistan ile İstanbul ve Ankara hükûmetleri ayrı ayrı davet edilmiştir. 21 Şubat 1921 tarihinde toplanan Londra Konferansı, tarafların daha en başından itibaren birbirine kuşkuyla yaklaştığı ve çıkarların çatıştığı bir atmosferde başlamıştır.

26 *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi-Birinci, İkinci İnönü ve Dumlupınar Muharebeleri*, s. 150-151.

27 I. İnönü Muharebesi’ne katılan Türk birliklerinin sayısı 8.500, Yunan birliklerinin sayısı ise 15.816’dır. Üç koldan başlayan ileri harekât sırasında Yenişehir ve Bilecik gibi bölgeleri ele geçiren Yunan birlikleri 9 Ocak 1921’de İnönü önlerine gelmişlerdir. 10 Ocak 1921’de şiddetlenen muharebede Albay İsmet Bey (İnönü) komutasındaki Türk birlikleri, sayıca az ve yorgun olmalarına rağmen Yunan taarruzunu durdurarak Yunan birliklerini geriye atmaya başarmıştır. 6-12 Ocak 1921 tarihlerinde gerçekleşen bu muharebelerde Türk kayıpları 4 subay 117 er şehit, 12 subay 85 er yaralı ve 5 subay 29 er esir olmak üzere toplam 252’dir. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi-Birinci, İkinci İnönü ve Dumlupınar Muharebeleri*, s.247.

28 Fransa, Kral Konstantin’in tekrar tahta çıkma ihtimali belirlediği andan itibaren Yunanlılar üzerinde sert yaptırımlar uygulanmasını istemiş ve Sevr Antlaşması’nın Türkler lehine yumuşatılması gerektiğini belirtmiştir. Nitekim 20 Ocak 1921’de gerçekleştirilen İngiliz kabine toplantısında İngiltere’nin artık barış şartlarında bazı revizyonlar yapılması hususundaki taleplere direnemeyeceği konusunda genel bir fikir birliği oluşmuş ve Lord Curzon’un İtilaf devletlerinin hem Türkleri hem de Yunanlıları sorunu görüşmek üzere uluslararası bir konferansa davet etmeleri önerisinin onaylanmasına karar verilmiştir. TNA, CAB, 23/24/3.

Londra Konferansı'nda Sevr Antlaşması'nın bazı maddelerinde değişiklikler yapılmış olsa da bu düzenlemeler, Türk tarafının İtilaf devletlerine sunduğu ve Misakımillî olarak bilinen temel ilkelere uygun bulunmamıştır. Neticede Türk heyeti sunulan şartlara cevap vermek için 24 gün süre isteyerek Londra'dan ayrılmış ve Ankara'da yapılan tartışmaların ardından şartların hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğine karar verilmiştir²⁹.

Siyasetçiler diplomatik girişimlere devam ederken, İngiliz Genelkurmayı, I. İnönü Muharebesi'nin ardından cephede olan bitenlerle daha yakından ilgilenmeye başlamış ve Türklerin düzenli ordu birliklerinin sayısını arttırdıklarını fark etmiştir. 19 Şubat 1921 tarihinde hazırlanan raporda Türk ordusunun güçlendiği, İtilaf devletlerinin ise İstanbul'da yalnızca 15 piyade taburuna (6 İngiliz, 8 Fransız, 1 İtalyan) sahip olduğu belirtilmiştir. Türkiye'deki İngiliz varlığının Yunan ordusuna bağlı olduğu, ancak Yunanistan'daki siyasi çalkantıların bu durumu tehdit ettiği vurgulanmıştır. Raporun sonuç kısmında ise önemli değerlendirmeler yapılmıştır:

Genelkurmayın görüşüne göre son olaylar, Yunanistan'daki mevcut krizin sonucu ne olursa olsun, Türkiye'deki pozisyonumuzu korumak için Yunan ordusuna güvenilemeyeceğini açıkça göstermiştir. Genelkurmayın görüşüne göre hükûmetimiz şu üç seçenek için hazır olmalıdır:

- a. İstanbul'daki birliklerimizi takviye etmek.
- b. Birliklerimizi tahliye etmek.
- c. İtilaf politikasını yeniden gözden geçirmek.

İlk seçenek İngiliz askerî kaynaklarının şu anki yetersizliği nedeniyle imkânsızdır. İkinci seçenek askerî açıdan ne kadar arzulanabilir olursa olsun,

29 23 Şubat 1921-12 Mart 1921 tarihleri arasında yedi oturumda yapılan görüşmelerde İstanbul Hükûmeti ve Ankara Hükûmeti birlikte hareket etmiştir. İstanbul Hükûmeti temsilcisi Tevfik Paşa sözü Ankara Hükûmeti temsilcisi Bekir Sami Bey'e bırakmıştır. Türk heyetine Boğazlar, İstanbul, ordu, azınlıklar ve Kürdistan-Ermenistan ile ilgili maddelerde Ankara Hükûmeti'nin beklentisinden çok uzak ve önemsiz değişiklikler önerilirken, İzmir'in Türk egemenliğinde kalacağı, burada bir Yunan kuvveti bulunacağı, yönetimin Milletler Cemiyeti tarafından görevlendirilen bir Hristiyan vali tarafından sağlanacağı teklif edilmiştir. Hiç şüphesiz, bunlar Ankara Hükûmeti'nin kabul edemeyeceği şartlardır. Katılımcı devletlerin ayrı ayrı amaçlar peşinde koştuğu bir ortamda başlayan Londra Konferansı, TBMM Hükûmeti tarafından daha işin başında kuşkuyla karşılanmış olsa da Misakımillî ilkeleriyle Türk milletinin sesini ve haklı davasını dünya kamuoyuna duyurulması ve TBMM'nin İtilaf devletleri nezdinde fiilen tanınması açısından önemlidir. Bülent Kara, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı" *Gazi Akademik Bakış*, S. 5, Haziran 2009, s. 167.

yüksek siyaset sorunudur ve her durumda tahliyei sağlamak için geçici bir takviye gerekebilir. Ancak Genelkurmay, Türklere imzalatılan barış anlaşmasında İzmir, Kars ve muhtemelen Trakya ile ilgili toprak koşullarının ciddi şekilde gözden geçirilmesinin Türk Milliyetçilerini Sovyetlerden koparmaya ikna edebileceğine inanmaktadır. Kısacası, Yunanistan'daki hükûmet değişikliği, İstanbul'daki Britanya birliklerinin durumunu geçici olarak kötüleştirse de, Türklere cömert tavizler verme ve böylece onları Bolşeviklerle ittifaktan vazgeçirme imkânı sağlamaktadır. Bu, Türkiye'yi İtilaf devletleri ve Rusya arasında bir tampon devlet olarak yeniden yaratmak ve Mısır, Mezopotamya ve Hindistan'daki Britanya hâkimiyetinde yaşanan huzursuzlukların temel nedenlerinden bazılarını ortadan kaldırmak anlamına gelmektedir³⁰.

Raporda İstanbul'daki birliklerin takviye edilmesinin imkânsız olduğu belirtildikten sonra politikacıların önünde iki seçenek olduğu açıkça yazıyordu. İlk seçenek (belgedeki b şıkkı), İstanbul ve çevresindeki İngiliz birliklerinin tahliyesini içeriyordu ancak bu kararın alınması yüksek siyasi sorumluluk gerektiriyordu. İkinci ve daha makul seçenek (belgedeki c şıkkı) ise Sevr Antlaşması'nı cömert tavizlerle yumuşatmaktı. Raporda öne çıkan ilk önemli sonuç, Yunan ordusuna hiçbir şekilde güvenilemeyeceğine dair yapılan vurguydu. İkinci önemli sonuç ise giderek artan Sovyet tehdidi karşısında Türklere yeniden dostluk kurularak, geleneksel İngiliz politikasına dönüp Ruslara karşı tampon devlet olarak Türkiye'yi destekleme yönünde yapılan tavsiye idi. Bu arada Lloyd George'un yeni bir Yunan taarruzunun kısa süre sonra başlayacağını belirttiği 22 Mart 1921 tarihli Kabine toplantısının ardından Genelkurmay Başkanının günlüğüne yazdıkları önemiydi:

Lloyd George, Yunanlıların önünde büyük miktarda Türk birliği bulunduğunu ve Yunanlıların meşru müdafaa olarak taarruza kalkmalarını engellemenin imkânsız olduğunu söyledi. Bizim bilgilerimize göre o demiryolunda Türk yoğunlaşması söz konusu değil ve dolayısıyla yapılması planlanan taarruz tamamen yersiz ve hiçbir şekilde Türkler tarafından kışkırtılmamıştır. Ve Lloyd George bunu biliyor. Tüm bu iş, bir sahtekârlık ve iğrenç bir düzenbazlık. Her şey tiksindirici. Bana göre bu işin sonu, Lloyd George'un dostları olan Yunanlıların tamamen mahvolmasıyla sonuçlanacak³¹.

³⁰ TNA, CAB 24/120/8.

³¹ Callwell, *age.*, s.281-282.

Yunan taarruzuna kesin olarak karşı çıkan Henry Wilson, bu toplantının ardından Harington'a bir mesaj göndererek emrindeki tüm Yunan birliklerini geri göndermesini, Yunanlılara sağlanan yemek ve erzak yardımını durdurmasını ve depolardan yararlanmalarına izin verilmemesini emretmiştir. Londra Konferansının ardından İngiliz Başbakanının teşvik etmesiyle 23 Mart 1921'de harekete geçen Yunan ordusuyla Türk ordusu arasında 27 Mart tarihinde başlayan çatışmalar üç gün sürmüş, 31 Mart'ta başlayan Türk karşı taarruzunun ardından Yunanlılar eski mevzilerine geri çekilmişlerdir³². Yunanlıların İzmir'e ayak bastığı andan itibaren iki yıldır süren üstünlüğü, İtilaf devletlerinin I. Dünya Savaşı'nın bitimiyle Türk ordusunun organizasyonunu parçalamış olmasından kaynaklanmıştı. Ancak 1921 baharına gelindiğinde yoğun çabaların ardından düzenli orduya geçilmiştir ve ordunun Yunanlıları geri püskürtmesi, savaşın dönüm noktalarından biri olmuştur³³.

Literatüre II. İnönü Savaşı olarak geçen ve Türk zaferiyle sonuçlanan bu muharebe, Yunanlılar adına ciddi bir yenilgidir.³⁴ Bu başarısızlığın ardından 6 Nisan 1921'de yeni bir rapor kaleme alan Henry Wilson, Genelkurmay Başkanlığının Türk milliyetçileriyle uzlaşamaması hâlinde İstanbul ve çevresindeki İngiliz birliklerinin içinde bulunabileceği tehlikeli duruma uzun zamandır dikkat çektiğini,

32 Türk tarafı Yunan ileri harekâtının 23 Mart tarihinde başlayacağını bir Fransız irtibat subayından öğrenmişlerdir. Böylece, İtilaf devletlerinin birbiri ile olan çekişmeleri sayesinde Türk ordusu ani bir baskına uğramamış; Yunan taarruz gününü ve istikametini önceden haber alarak gerekli tedbirleri almıştır. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi-Birinci, İkinci İnönü ve Dumlupınar Muharebeleri*, s. 290-291.

33 Arnold Joseph Toynbee, *The Western question in Greece and Turkey; a study in the contact of civilisations*, Howard Fertig Inc, USA 1970, s. 234-235. Bursa'daki Yunan karargâhında görevli İngiliz irtibat subayı Binbaşı Heywood, Yunan Başkomutan Papulas ile görüşükten sonra Yunan taarruz planını İngiliz karargahına bildirmiştir. Raporun sonunda şöyle demiştir: "Yunanlılar askerlerinin 5-6 gün içinde Eskişehir'de olmalarını, ondan sonra da Eskişehir-Afyon doğusundaki hattın kuzey ve güney bölgelerini işgal etmelerini umut ediyorlar. Amaçları iki hafta sonra Ankara'ya baskın yapmaktır". Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 166.

34 7 Nisan'da Başbakan Gounaris ve bazı yetkililer Yunanistan'ın önde gelen askerî figürü Ioannis Metaxas (Türk-Yunan ilişkilerini çalışan tarihçiler, Metaksas diye yazmaktadırlar) ile bir araya gelerek, Metaksas'tan bir sonraki taarruzu yönetmesini istemişlerdir. Metaksas bunu reddetmiş ve siyasetçilere Türkiye'deki savaşın kazanılamayacağını söylemiştir. Türklerin ulusal hislerle savaştığına inanan Metaksas, "Özgürlükleri ve bağımsızlıkları için savaşıyorlar. Anadolu'nun vatanları olduğunu ve işgalci olduğumuzu görüyorlar. Ulusal duyguları için, iddialarımızı temellendirdiğimiz tarihsel haklarımızın bir hükmü yok. Haklı olup olmadıkları başka bir soru. Önemli olan, nasıl hissettikleri". Michael Llewellyn Smith, *Yunanistan'ın Anadolu Hayali 1919-1922*, çev. Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2017, s.237.

ayrıca Yunan operasyonlarının başarılı olma ihtimaline ilişkin şüphelerin dile getirildiğini belirttiikten sonra şunları söyleyerek haklılığını ortaya koymuştur: “Yunan ilerî hareketlerinin artık bilinen gidişatı, Genelkurmayın başarısızlık olasılığını abartmak yerine tam tersine hafife aldığını göstermiştir.” Israrla önlerinde İstanbul’daki birlikleri takviye etmek, birliklerin tamamını tahliye etmek veya İtilaf politikasını değiştirmek olmak üzere üç seçeneğin olduğunu tekrarlamış ve son cümlesinde şöyle demiştir: “Askerî bakış açısından bakıldığında benim tercihim tüm birliklerimizin tahliye edilmesi yönündedir”³⁵.

Henry Wilson, henüz Yunan taarruzu devam ederken, 29 Mart 1921’de Harington’a bir mesaj göndererek İstanbul ve Çanakkale Boğazı’nı tahliye etme seçeneğine dair önemli sorular sormuştur. Harington, Wilson’ın “Eğer İngiliz ve Fransız birliklerinin tamamı İstanbul ve Çanakkale Boğazı’ndan tahliye edilirse ne olur?” sorusuna şu yanıtı vermiştir: “Şahsen Yunanlıların kısa süre içinde Ankara’ya doğru ilerleyeceğini ancak havalarını alıp geri dönmek zorunda kalacaklarını düşünüyorum. Başarısızlık ordunun belini kırabilir. Sadece hayal aleminde yaşıyorlar”³⁶. Harington da Henry Wilson gibi Yunanlıların er ya da geç yenileceğini düşünmektedir ancak İstanbul ve Boğazlardan çekilme fikrine şu aşamada sıcak bakmamaktadır. İngilizler çekildikten sonra Fransızlar ve Yunanlılar İstanbul’un kontrolünü ele alırsa, bunun Türkiye’yi daha fazla kaosa sürükleyeceğini belirtmiştir. Üstelik İngiltere’nin Doğu’daki prestiji sarsılacak ve İngiltere’ye karşı yoğun bir İslamcı propaganda başlatılacaktır.

İngiliz Genelkurmayının Yunanlıların II. İnönü Muharebesi’nde yaşadığı bozgunun ardından ortaya çıkan genel vaziyeti artan bir endişeyle takip ettiği görülmektedir³⁷. Bu dönemde yazılan raporlar çok çarpıcı tespitler ve yorumlar

35 TNA, CAB 24/122/21.

36 PA, LG, F/47/8/45.

37 Bu dönemde Yunan ordusunun Anadolu’da beklenen başarıyı elde edememesi ve Yunanistan’daki siyasi gelişmeler nedeniyle İtilaf devletlerinin Türkiye politikalarında bazı değişiklikler olmuştur. İlk olarak 24 Mart 1921 tarihinde, muhtelif savaş malzemelerinin İngiltere’den ihracına izin veren listenin feshedilmiş ve yerine savaş malzemelerinin büyük bir kısmının ihracını yasaklayan yeni bir liste hazırlanmıştır. 26 Nisan 1921 tarihine gelindiğinde İngiltere, müttefiklerine Türk-Yunan Savaşı’nda tarafsız olduklarını ilan etmeyi önermiş ve 13 Mayıs 1921 tarihinde İtilaf Yüksek Komiserleri, Türk-Yunan Savaşı’nda tarafsız olduklarını ilan etmişlerdir. Bu doğrultuda 10 Ağustos 1921 tarihinde Paris’te toplanan Yüksek Konsey, Türk-Yunan Savaşı hakkında alınan tarafsızlık kararını katı bir şekilde uygulamaya karar vermiştir. İtilaf devletleri, taraflar arasındaki çatışmalara, asker, silah veya borç ne olursa olsun yardım etmeyecekler, müdahalede bulunmayacaklardır. İngiliz politikalarında yaşanan bu değişimde Anadolu’daki gelişmeleri yakından takip eden

içermektedir. Bu bağlamda Türkiye’de işlerin değişmeye başladığına dair Savaş Bakanlığına bir mesaj gönderen Harington, Yunan birliklerin büyük ölçüde üst komutaya olan güvenlerini kaybettiklerini, diğer tarafta Türk milliyetçilerin kendilerine olan güvenlerinin arttığını, ocak ayına oranla çok daha güçlendiklerini belirtmiştir³⁸. 20 Mayıs 1921’de Genelkurmay Başkanlığı ve 25 Mayıs 1921’de Harington tarafından hazırlanan iki ayrı rapor ise son derece önemlidir. Henry Wilson raporun başına şu notu düşmüştür: “Genel olarak bu iki raporda yazılanlarla aynı fikirdeyim. Yani Türklerin Yunanlıları İzmir’e sürmesinin ve hatta İzmir’den de atmasının güçlü ihtimal olduğunu ve İstanbul’daki birliklerimizin büyük bir tehlike altında olduğunu düşünüyorum. Böyle bir durumda Çanakkale’yi de elde tutmanın hiçbir olasılığı yok. Kısacası, derhâl gerekli adımları atarak İstanbul ve Çanakkale’den tamamen çekilmemiz gerek.” Genelkurmay Başkanının Mayıs 1921 tarihli resmî bir raporda yazdığı bu satırlar yakından incelendiğinde, bir buçuk yıl sonra Büyük Taarruz’un ardından yaşanacak felaketi tam olarak öngördüğü söylenebilir.

Raporda Türklerin düzenli ve disiplinli bir ordu kurma çabalarının meyvelerini verdiği ve bu sayede güçlendikleri belirtilmiştir. Genelkurmay’a göre inisiyatif Türklere geçmiştir ve bir Türk taarruzu beklenabilir. Türk ordusunun Mayıs 1921’deki gücü hakkında yapılan bu yorumlar bir miktar abartılıdır. Zira bu dönemde yeni yeni toparlanmaya çalışan Türk ordusunun İzmir veya İstanbul istikametinde ilerlemesi veya herhangi bir noktadan genel bir taarruza kalkması mümkün değildi. İnisiyatif henüz Türklerin eline geçmemiştir ve ordunun taarruza geçecek kadar güçlenmesi için önünde uzun ve çetrefilli bir süreç vardı³⁹.

Harington’ın yazdığı raporların rolü büyüktür. Abdurrahman Bozkurt, “İtilaf Devletleri’nin Türk-Yunan Savaşı’nda Tarafsızlık İlanı (13 Mayıs 1921)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 26/S. 76, Ocak 2010, s. 51-52.

38 Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 321.

39 Yunan ordusunun taarruz kapasitesinin henüz kırılmadığını bilen Türk Genelkurmayı, II. İnönü Muharebesi’nin ardından geçen birkaç aylık süreyi bir sonraki Yunan taarruzuna karşı alınacak savunma tertibatı üzerinde çalışmalar yapmakla geçirmiştir. Bu dönemde Türk komuta kademesinin temel amacı; Yunan ordusunu yok ederek milli gayenin kazanılması için, önce Türk ordusu Yunan ordusuna üstünlük sağlayacak bir duruma gelinceye kadar stratejik olarak savunmada kalmaktan ibarettir. *Türk İstiklal Harbi: Kütahya Eskişehir Muharebeleri*, C II-Kısım 4, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1974, s. 91.

Yukarıdaki rapordan anlaşıldığı üzere, İngilizlerin Yunan ordusuna hiçbir şekilde güvenmedikleri ve olası bir geri çekilme durumunda Türk ordusuyla karşı karşıya gelme olasılığından endişe duydukları görülmektedir. Neticede raporun sonunda yine aynı üç seçenek üzerinde durulmuş ve şöyle denmiştir:

Genelkurmay, Türk milliyetçilerinin ilerleyişi nedeniyle tehlikeli bir duruma düşmeden, şu anda İstanbul'da bulunan İngiliz birliklerinin tahliye edilmesinin zorunlu olduğuna inanmaktadır. Böyle bir geri çekilmenin İstanbul ve Orta Doğu'daki siyasi ve ticari çıkarlarımızı olumsuz yönde etkileyeceği kabul edilmiş olmakla birlikte, herhangi bir gecikmenin askerî açıdan ciddi sonuçlara yol açabileceği değerlendirilmektedir⁴⁰.

Harington da Genelkurmay Başkanlığı ile tamamen aynı fikirde olduğunu belirtmiştir. Kendi düşüncesine göre son 6 ayda durum tamamen tersine dönmüştür. Göreve geldiğinde bir çete lideri olan görülen Mustafa Kemal Paşa'nın ordusu artık düzenli ve etkili bir ordu hâline gelmiştir. Harington'ın Mustafa Kemal Paşa hakkındaki görüşleri dikkate değerdir. Yunanlılara yardım edileceği için İngilizlere kızgın olduğunu belirttiği Mustafa Kemal Paşa'nın İtilaf devletleri unsurlarını Türk topraklarından tamamen temizleme niyetinde olduğunu yazmıştır. Mustafa Kemal Paşa ile uzlaşma fikrinin artık geçmişte kaldığına inanmaktadır ve kendisine el uzatılsa bile bunu küçümseyerek reddedecektir. Mustafa Kemal Paşa'nın İngiltere'nin bu dönemde içte ve dışta karşı karşıya olduğu sorunları tamamen farkında olduğunu belirttikten sonra şöyle demiştir: “[Mustafa Kemal] Şu hâlde neden dursun ki? durmayacak. Sadece “Türkiye'nin kurtarıcısı” olmayı ve bundan sonra yüksek bir mevki elde etmeyi hedeflemektedir.” Raporunun devamında Türk ordusunun ilerlemesi durumunda yaşanacak sıkıntılardan bahsettikten sonra: “Siyasi bakış açısından bakıldığında tahliyeyi önerdiğim için üzgünüm ancak askerî bakış açısından iki buçuk tümen kuvvetle takviye edilmediğim müddetçe, ki mevcut şartlar altında bunun imkânsız olduğunu biliyorum, İstanbul'daki birliklerimizin tahliye edilmesini tavsiye etmek zorundayım”⁴¹. II. İnönü Muharebesi devam ederken, yani Yunan ordusu geri çekilmeye başlamadan önce İstanbul'daki birliklerin geri çekilmesine henüz razı olmadığını belirten Harington, aradan geçen bir buçuk aylık sürede yaşananların ardından fikrini değiştirmiştir. Diğer taraftan, Mustafa Kemal Paşa'nın bu dönemde İngilizlerin kendi ülkelerinde ve Orta Doğu'da karşı karşıya oldukları ağır sorunların tamamen farkında olduğu, İtilaf

⁴⁰ TNA, CAB 24/123/88.

⁴¹ TNA, CAB 24/123/88.

devletlerinin birbirleriyle çelişen çıkarları ve ihtirasları olduğu, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk topraklarını İtilaf kuvvetlerinden temizleyene kadar durmayacağı ve vatanın kurtarıcısı olmak istediğine dair yapılan tespitler doğrudur⁴².

Genelkurmayın son derece önemli ve endişe verici raporları 31 Mayıs 1921 tarihinde Kabine toplantısında acil kaydıyla ele alınmıştır. İstanbul'dan gelen Harrington'ın da katıldığı toplantıda Genelkurmay Başkanlığının analizleri konuşulduktan sonra, Dışişleri Bakanlığının siyasi bakış açısından tahliyeye karşı çıkılan görüşleri dinlenmiştir. Zira Dışişleri, İstanbul'un tahliyesi gibi çok ağır sonuçlar doğurabilecek önemli bir karar alınmadan önce işin sadece askerî açıdan değil, her yönüyle ele alınması gerektiğini savunmaktaydı⁴³. Neticede bu toplantıda kesin bir sonuca varılamadı. Ancak Kabinenin Genelkurmayın kaygılarını göz ardı ederek tahliye kararı vermeyeceği az çok belli olmuştu. Henry Wilson bu toplantı hakkında: "Hiçbir karar alınmadı. Gerçekten muhteşem bir Kabine. Daha önce hiç görmediğim kadar umutsuz, cahil, işe yaramaz bir sürü adam". derken, aynı gün Avam Kamarasında daha önce söylediklerini tekrarlayarak, Lloyd George'un

42 Mustafa Kemal Paşa İngiltere'nin bu dönemde yurt içi ve yurt dışında yaşadığı zorlukların farkındaydı. Nitekim Sivas Kongresi'nde yaptığı açılış konuşmasında Mısır'daki ihtilal hareketleri ve Hindistan, Afganistan, Suriye ve Irak'ta İngiliz boyunduruğuna girmiş yerel halkların ayaklanmalarına dair çeşitli bilgiler verdikten sonra İtilaf devletlerinin kendi aralarındaki rekabetten de bahsetmiştir. Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, s. 82-83. Mustafa Kemal Paşa gerçekten de I. Dünya Savaşı'nın ardından İngiliz ve Fransız kamuoyunda yaşanan tartışmaları son derece doğru şekilde analiz etmiş, İtilaf devletlerinin Türklere karşı yürüttükleri işgal politikalarında aralarındaki birliği bozmayı hedeflemiştir. Millî Mücadele'ye başlarken başarılı olacağına dair inancının en önemli sebeplerinden biri, bu ülkelerin kamuoyunun tutumuna dair yaptığı son derece doğru gözlemlerdir. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2023, s. 3.

43 Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Genelkurmay Başkanlığının Türkiye'deki birliklerin tahliye edilmesine dair tavsiyesini sorgulamış ve hazırlanan raporda şöyle denmiştir: "Mevcut koşullarda bir Yunan çöküşü gerçekten kaçınılmaz mıdır? Ve böyle bir çöküşün hem İzmir hem de İzmit cephesinde gerçekleşmesi kesin midir? Yunan kuvvetlerinin karşılaştığı zorluklar büyük olasılıkla (a) İtilaf Devletlerinin hem maddi hem de malzeme tedariki açısından Yunanistan'a destek vermemesinden ve (b) daha yetenekli Venizelosçu subayların yerine bazı yeteneksiz subayların atanmasından kaynaklanıyor olmalı. İlk bakışta, bu kusurlardan hiçbirini tamamen telafi edilemez değil gibi görünüyor. İtilaf devletleri Yunanistan'a mali destek sağlayabilir veya sağlayamasa da silah, cephane ve malzeme tedarikini durdurmak yerine teşvik edebilirler. Ayrıca Kral Konstantin, muhtemel bir çöküşün gölgesi altında tahttan çekilme veya Venizelos'u geri çağırma ya da en azından Venizelosçu subayların etkili pozisyonlara dönmesine izin verebilir. Askerî yetkililerimizin bu senaryolardan herhangi biri veya her ikisi gerçekleşirse askerî durumun nasıl etkileneceğine dair görüş bildirmesi gerekmektedir." *Documents on British Foreign Policy 1919-1939 Greece and Turkey (1921-1922)*, HMS Stationery Office, s. 208.

en baştan beri yanlış ata oynadığını, yarışı kaybedeceğini ve Mustafa Kemal Paşa ile uzlaşılması hususunda ısrarcı olduğunu belirtmiştir⁴⁴.

İngiliz Hükûmeti, 1921 yazına girilirken tarafları uzlaştırarak barış yapma gereği üzerinde durmaktaydı⁴⁵. Bu amaçla İtilaf devletleri arasında çeşitli müzakereler yürütülürken, Yunan ordusunun içinde bulunduğu durum ve savaşma kapasitesi hakkında daha güvenilir bilgiler edinmek için Atina'daki İngiliz askerî ataşesi Albay Nairne görevlendirilerek kendisine detaylı bir rapor hazırlaması talimatı verildi. Bazı Yunan karargahlarını ve cephedeki birlikleri ziyaret eden Albay Nairne'in 15 Haziran 1921 tarihinde hazırladığı raporda; genel vaziyet, komuta ve kurmay heyetleri, ordunun yapısı, piyade, süvari, topçu, silah ve mühimmat, ulaştırma, hava unsurları ve iletişim olmak üzere pek çok başlık altında detaylı bir analiz yapılmıştır. Nairne'in tespitlerine göre Yunan ordusu II. İnönü yenilgisinin ardından geçen zamanda daha etkin bir hâle gelmiştir. Raporda son yenilginin nedeni olarak yetersiz düzenlemeler ve politik nedenler gösterilirken, daha sıkı çalışarak birliklerin eğitimlerinin daha üst seviyeye çıkarıldığı, ulaşım ve ikmal sorunlarının büyük ölçüde giderildiği ve ordunun daha verimli hâle geldiği belirtilmiştir⁴⁶.

Raporu okuyan Harington'a göre Albay Nairne'in tespitleri gereğinden fazla iyimserdir ve anlatılanlar kendi gözlemleriyle çelişmektedir. Nitekim Harington, şu anda herkeste manasız bir iyimserlik havası olduğunu ve Yunan ordusunun 6 ay önceye göre daha kötü durumda olduğunu düşünmektedir. Albay Nairne'in yazdıklarına bir hayli mesafeli yaklaşan Harington, Yunan ordusu hakkında tarafsız bir görüş almak adına Tümgeneral Marden'ı Bursa ve Uşak'a göndermeye karar vermiştir. Ancak yine de kısa bir zaman aralığında yapılan bu ziyaretlerden kesin bir izlenim elde edilemeyeceğini ve aktif muharebeye girmeden ordunun gerçek değerini anlamanın mümkün olmadığını Londra'ya yazmıştır. Bu raporda asıl dikkat çeken husus, Binbaşı Strover adında bir İngiliz subayın Harington'a aktardıklarıdır:

44 Callwell, *age.*, s. 293-294.

45 Kabinenin genel sekreteri Yarbay Maurice Hankey, bu dönemde Lloyd George'a en yakın insanlardan biriydi ve Anadolu'da gelişen hadiseleri dikkatle izlemekteydi. Yunanistan'ın yenilmesi durumunda ortaya çıkacak tehlikenin boyutunu anlaması için Lloyd George'a bir rapor yazarak izlenmesi gereken politikayı ayrıntılı bir şekilde sundu. Yunanistan'ın çöküşünün sonuçlarını tam doğrulukla öngördüğü bu raporunda gerektiğinde İzmir ve İstanbul'dan hızlı bir tahliye için gemilerin hazır tutulması gerektiğini dahi önerdi. PA, LG, F/25/1/36.

46 Askerî ataşe raporun ilk paragrafına şu notu düşmüştür: "Raporun içeriğinde bir miktar iyimserlik var ama ciddi bir abartı yoktur." TNA, CAB 24/126/1, EK-A.

Binbaşı Stover bana Yunan askerlerinin istekli olduğunu ve beklediğinden daha iyi şekilde toparlandıklarını, ancak birçok komutanın ve kurmay subayın zayıf olduğunu ve kendi görüşüne göre, operasyonlar iyi başlarsa devam edebileceklerini ancak ciddi bir savunma ile karşılaşılıp durduruldukları takdirde üst komutanlığın yeteneklerine güvenmediğini söyledi. Başka bir başarısızlık daha yaşanırsa, ordunun bundan çok ciddi bir şekilde etkileneceğini düşünüyor. Bursa kolordusunun geçen yıl olduğu gibi iyi bir savaş makinesi olmadığını kesin olarak belirtti⁴⁷.

Bir irtibat subayı olarak Yunan ordusunu gözlemleyen Binbaşı Stover'ın tespitleri ve öngörülerinin Albay Nairne'e göre daha doğru olduğu açıktır. Nitekim 1921 Temmuz ayında başlayan Yunan taarruzunun ardından harekât ilk başta başarılı şekilde ilerlemiş, ancak Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilen Türkler burada Yunan taarruzunu durdurmuşlardır. Binbaşı Stover'ın öngördüğü gibi, Yunan ordusu ciddi bir savunma engeliyle karşılaşmış bir kez durdurulduktan sonra, komuta kademesindeki zayıflığın da etkisiyle başarısız olunmuştur. Dolayısıyla Harington'ın Albay Nairne'in raporundaki iyimser yorumlar yerine Binbaşı Stover'ın gerçekçi analizlerini dikkate alması kendisinin de gerçekleri bütün çıplaklığı ile gördüğünün ispatıdır. Albay Nairne ile görüşen Harington, Yunan ordusunun ulaştırma konusundaki sıkıntılarına dikkat çektikten sonra komuta kademesine güvenilemeyeceğini tekrarlamıştır. Yunan komutanların muharebe anında inisiyatif alma hususunda tereddüt edebileceğini, zincirde pek çok zayıf halka olduğunu, hedefi açık olan Türk komutanların bir amaç uğruna savaşırken, Yunan komutanların zihinlerinde pek çok karışıklık olduğu tespitini yapmıştır⁴⁸.

Bu arada Harington tarafından Uşak ve Bursa cephelerine gönderilen Tümgeneral Marden raporlarını yazmaya başlamıştır⁴⁹. Türk kuvvetlerini imha etmeyi amaçlayan harekât planının mevcut koşullar altında tasarlanabilecek en iyi plan olduğu söyleyen Marden, planın hareketlilik ve Türk savunma pozisyonlarının doğru bilinmesine bağlı olduğunu belirtmiş, ancak istihbarat bürosunun

⁴⁷ TNA, CAB 24/126/24, EK-B1.

⁴⁸ TNA, CAB 24/126/24, EK-B2.

⁴⁹ Tümgeneral Marden 21, 26 ve 30 Haziran 1921 tarihli üç rapor hazırlamıştır. Bu raporlar 7 Temmuz'da Savaş Bakanlığına, 11 Temmuz'da ise Kabineye sunulmuştur. Diğer taraftan, Harington anılarında Lloyd George'un kendi yazdığı raporları beğenmediğini ve doğrudan Marden'a emir verilerek Anadolu'ya gönderildiğini bunun alışık olunmayan bir prosedür olduğunu belirtmiştir. Charles Harington, *Tim Harington Looks Back*, Wyman&Sons Ltd, London 1940, s. 108.

son derece verimsiz çalıştığını, Türk hatları ve iç pozisyonları hakkında yeterli bilgi bulunmadığını, planın bazı tümen komutanlarının birbirleriyle iyi iletişim ve gerektiğinde inisiyatif alarak bağımsız hareket etmesine dayandığını raporuna eklemiştir. Marden'a göre ordudaki en büyük handikap kolordu ve bazı tümen komutanları ve askerlerin I. Dünya Savaşı'nda tecrübe kazanmamış olmalarıydı. Hastalar haricinde Anadolu'daki toplam Yunan askeri sayısı 169.000 idi. Ordu iyi teşkilatlanmıştı ve topçu, silah ve cephane yeterli seviyede idi. Neticede tüm unsurlar değerlendirildikten sonra Yunan ordusunun savaşı kazanmaya yakın olduğunu belirtti. Marden'ın raporlarını okuyan Harington, hâlâ tam olarak ikna olmuş değildi. Savaş Bakanlığına gönderdiği mesajda şöyle demiştir: “Son taarruzdan [II. İnönü] bu yana ilerleme kaydedildiği açıktır, ancak deneyimsiz komutanlar ve kurmaylar hakkında hâlâ şüphelerim var. Ordunun gerçek değeri ancak savaşta anlaşılabilir. Yunanlılar ilk hedeflerine ulaşsalar bile bu onları kesin bir sonuca götürmeyecektir.” Harington'ın güvendiği bir general olan Marden'ın iyimser görüşlerinden dahi etkilenmeyip hazırladığı rapora mesafeli yaklaşması dikkate değer.

İngiliz Genelkurmay Başkanlığı, gelen bu uzun raporları da ekleyerek Yunan taarruzu başlamadan hemen önce, 7 Temmuz 1921 tarihinde Kabineye önemli bir rapor sunmuştur. 11 maddelik bu raporda Yunan ordusunun asker ve malzeme miktarı tablolar hâlinde verildikten sonra Yunan ordusunun eğitiminin iyi olduğu, iyi şekilde silahlandığı ve askerlerin savaşıma istekli olduğu belirtilmiş ancak piyade sayısında Türklere karşı üstünlükleri kabul edilse bile, bunun gerçekleştirilmesi amaçlanan görev için yeterli olmadığı tespiti yapılmıştır. I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin dahi sayıca çok üstün olmadığı muharebelerde iyi hazırlanmış savunma mevzileri içindeki Türkleri mağlup edemediğinin altı çizilmiştir. Genelkurmayın şu yorumları oldukça önemlidir:

Yunanlılar, muharebe alanında birliklerini ustaca gruplandırarak belirli noktalarda büyük üstünlük kurmayı başarabilir ve bu sayede yerel başarılar elde edebilirler; ancak büyük bir zafer kazanma olasılığı yoktur. Sayılar ne-redeyse eşitken büyük yerel başarılar elde edilecekse, komuta kademesinin üstün olması gereklidir. Ancak Türk komuta kademesinin Yunanlılardan daha aşağı olduğuna inanmamız için hiçbir neden yok. Moral faktörüne gelince, iki ordu arasındaki moral faktörün Yunanlıların lehinde olduğuna dair hiçbir belirti yok. Yunan ordusu, nisan ayındaki operasyonlarda [II. İnönü Muharebesi] yaşadığı başarısızlığın yarattığı moral bozucu etkiyi

bütünüyle atlatmış değildir ve bu durum daha da ağırlaşacaktır. Buna ek olarak, ordu içinde askerlerin morali üzerinde kötü etki yaratan gizli bir siyasi entrika vardır. Türkler ise tek bir amaç doğrultusunda hareket etmektedir ve son dönemdeki başarılar morallerini yükseltmiştir. Sonuç olarak Genelkurmay, yalnız başına ve destek almadan savaşan Yunan ordusunun, başlamak üzere olan harekatta ilk başta bazı başarılar elde etme olasılığı olduğunu düşünüyor. Ancak, kesin bir zafer elde edebileceklerine dair hiçbir umut görülmemektedir⁵⁰.

Albay Nairne ve Tümgeneral Marden'ın Yunan ordusunun askerî kapasitesi hakkında hazırladığı umut verici raporlara rağmen, Harington ve Henry Wilson'ın Kabinayı uyaran gerçekçi mesajları son derece kritiktir. Nitekim Genelkurmay Başkanlığının hazırladığı bu son rapor, birkaç gün içinde başlayacak Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ve ardından Sakarya Meydan Muharebesi'nde yaşanacakları neredeyse yüzde yüz öngören isabetli bir rapor olarak değerlendirilmelidir. Yunan ordusunun taarruzun ilk aşamasında bazı yerel başarılar kazanabileceği (Kütahya-Eskişehir Muharebeleri) ancak kesin bir zafer elde edemeyecekleri ve yenilecekleri (Sakarya Meydan Muharebesi) belirtilmiştir. Son derece doğru öngörüler ve tespitler içeren bu rapor Kabineye sunulmuş, fakat Lloyd George her zaman olduğu gibi bu raporu da dikkate almamıştır. 16 Haziran 1921'de Lord Curzon'a yazdığı bir mektupta şöyle demiştir: "Britanya ve Fransa'daki askerî otoritelerin Yunan ordusunun moral unsuru konusundaki görüşlerine her zaman güvenmek doğru değildir. Bir yıl önce orduyu değerlendirme konusundaki tahminlerinde açıkça yanıldılar. Aynı kişilerin şimdi aynı hatayı yapmış olması mümkündür"⁵¹. Bu sözler, Lloyd George'un bu dönemde kendi ülkesinin Genelkurmay Başkanlığının hazırladığı raporlara itimat etmediğinin açık kanıtıdır. Lloyd George'un özel sekreteri ve aynı zamanda metresinin 20 Haziran 1921 tarihinde günlüğüne yazdıkları, bu dönemde Lloyd George'un düşünce yapısını ortaya koyması açısından önemlidir:

Yunanlıları desteklemek için Kabinede büyük bir mücadele verdi. Kabinedeki tek Yunan yanlısı o ve Balfour. İstedğini yaptı ama Yunan saldırısının başarısızlıkla sonuçlanmasından ve yanıldığının ortaya çıkmasından

⁵⁰ TNA, CAB 24/126/24.

⁵¹ Joseph Winton Hind, *Lloyd George and the Turkish question : an examination of Lloyd George's Turkish policy, 1918-1922*, The University of British Columbia-History department, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Canada 1974, s.71.

korkuyor. Siyasi itibarının büyük ölçüde Türkiye’de olup bitenlere bağlı olduğunu söylüyor. Yunanlılar başarılı olursa Türk yönetimi sona erecek. Britanya’ya dost yeni bir Yunan İmparatorluğu kurulacak. Ve bu, Doğu’daki tüm çıkarlarımıza yardımcı olacaktır. Bu hususta tamamen haklı olduğuna inanıyor ve bunun için her şeyi riske atmaya hazır⁵².

Beklenen Yunan taarruzu 10 Temmuz 1921’de üç koldan başladı. Yunanlılar yeni ve uygun bir harekât planı ile Bursa ve Uşak Grupları kuşatıcı bir manevra ile taarruza geçirecek kesin sonuç almaya çalışacaklardı. Plan başarıya ulaştığı takdirde Uşak Grubu Afyon ve Kütahya üzerinden geniş bir kuşatma hareketiyle Eskişehir gerisine düşecek ve Ankara yolu açılacak; Yunan ordusunun bu geniş kuşatma hareketi Türk ordusunun ya toptan yok edilmesi ya da teslim olmasıyla sonuçlanacaktı⁵³. Taarruz, 13 Temmuz 1921’de Afyon, 17 Temmuz’da Kütahya ve 19 Temmuz’da Batı Anadolu’nun stratejik anahtarı sayılan demiryolu merkezi Eskişehir’in ele geçirilmesiyle tamamlandı. Yunan ileri harekâtı neticesinde kritik öneme sahip şehirlerin bir ele geçirilmesi ve Türk ordusunun geri çekilmesi, Lloyd George tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı. Churchill’in ardından Savaş Bakanlığına getirilen Worthington Evans’a 21 Temmuz 1921’de gönderdiği iğneleyici mektupta şöyle diyordu:

Yunan karargahından Eskişehir’in ele geçirildiğini ve Türk ordusunun tamamen geri çekildiğini duydum. Konuya ne açıdan bakarsanız bakın bu çok önemli bir haber. Doğu’nun geleceği büyük ölçüde bu mücadelede belirlenecek ama gördüğüm kadarıyla Savaş Bakanlığı ne olduğunu öğrenmek için en ufak bir zahmete bile katlanmadı. Bu şartlarda ilginç bir savaş dersi olmasından hareketle bile, sıradan biri dahi, Atina, İstanbul ya da buradan bir kişinin bölgeye gönderilmesinin Genelkurmayın zahmetine değer olduğunu düşünürdü. Taarruzun başlayacağı herkesin malumuydu. Genelkurmay Başkanlığı bu konuda hayret verici bir aptallık sergilemiştir. Küçümsedikleri politikacıların talebi üzerine gerçekler araştırıldığında, iki ordunun kapasitesi ve gücü hakkında verdikleri bilgilerin tamamının hatalı olduğu ortaya çıkmıştır. Birkaç hafta önceye kadar İstanbul’daki vaziyet hakkında korkudan titreyerek bize korkunç Mustafa Kemal’in ordusuyla üç hafta içinde İstanbul’da olacağını söylüyorlardı. Bakanlığınızda istihbarat

52 *Lloyd George: A Diary by Frances Stevenson*, haz. A. J. P. Taylor, Hamish Hamilton Ltd, London 1972, s.230.

53 *Türk İstiklal Harbi: Kütahya Eskişehir Muharebeleri*, s. 4.

birimi diye bir birim yok mu? Bu birimin ne iş yaptığını araştırmak isteyebilirsiniz. Bütçeye geldiğinde değerli bir oluşum olarak görünmekte ancak iş bilgi toplamaya geldiğinde ortada gözükmemektedir. Lütfen bu soruşturmayı bizzat yapınız⁵⁴.

İzlediği politikalar hakkında uzun süredir Genelkurmay Başkanlığı ve Savaş Bakanlığı tarafından eleştirilen, hazırlanan raporlarla devamlı uyarılan ve Türkiye'ye yönelik uygulamak istediği agresif işgal politikasında neredeyse tek başına direnen Lloyd George'un, Kütahya-Eskişehir Muharebelerindeki Yunan başarılarının ardından duygusal bir patlama yaşadığı anlaşılmaktadır. Bir kurmay zekaya sahip olmadığı için günlük gelişen hadiselerden etkilenmiş ve bu doğrultuda yorum yapmıştır. Bu nedenle Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde elde edilen Yunan başarılarının ardından, yaklaşmakta olan çatışmalar konusundaki bilgisizliğinden ve Yunan ordusunun kapasitesini doğru bir şekilde değerlendirmedeki yetersizliğinden dolayı, Savaş Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığına sert şekilde yüklenmiştir. Genelkurmayın hazırladığı eleştirel raporlar karşısında kendisinin haklı çıktığını düşünerek takındığı gurur ve kibrin de etkisiyle alaycı bir tavır sergilemiştir. Oysa Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde kazanılan başarı ve hadiseler, tam da Genelkurmayın öngördüğü şekilde gelişmekteydi.

Yunan taarruzunu yakından takip etmekte olan İngiliz Genelkurmayı, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri hakkında 5 Ağustos 1921'de yeni bir rapor kaleme almış ve daha sonra 29 Temmuz ile 17 Ağustos 1921 tarihleri arasında muharebelerin ara vermesiyle yapılan hazırlıkları içeren ek bir rapor hazırlamıştır. Çatışmaların gidişatını ve karşılıklı birliklerin nerede konuşlandıklarını gösteren detaylı haritaların da yer aldığı bu iki rapor, 29 Ağustos'ta 1921'de Kabineye sunulmuştur. 5 Ağustos 1921 tarihli ilk raporda orduların karşılıklı asker sayıları tablolar hâlinde verildikten sonra Yunan taarruz planı ve muharebelerin nasıl geliştiği anlatılmıştır. İngiliz irtibat subaylarının verdiği bilgiye göre Yunanlıların morali her geçen gün artarken, Türk ordusunda durum bunun tam tersi vaziyetteydi. Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde Yunan ordusunun işesi ve ikmal hattı düzenli çalışmıştı. Yunan zayıtı 6.000 olarak hesaplanırken, Türk zayıtı 2.000 ölü, 6.000 yaralı ve 4.000 esir olmak üzere 12.000 olarak tahmin ediliyordu⁵⁵. Türklerin yenilerek fazla geri

⁵⁴ PA, LG, F/16/3/27.

⁵⁵ Türk ordusunun Kütahya-Eskişehir Muharebelerindeki zayıtı 1.643 şehit, 4.981 yaralı ve 374 esir olmak üzere 6.998'dir. İngiliz Genelkurmayı Türk zayıtını yanlış bir şekilde neredeyse iki katı fazla olarak hesaplamıştır. Türk tarafı adına bu muharebede zayıttan ziyade asıl can sıkıcı mevzu, yaşanan firar hadiseleridir. Resmi rakamlara göre muharebenin

çekilmek zorunda kaldığı ve ordunun morali üzerinde olumsuz bir etki yarattığı kesindi. Ancak alınan son raporlar doğrultusunda Türk ordusunun hâlâ varlığını sürdürdüğü tespit edildikten sonra şöyle denmiştir: “Yunanlılar tekrar ilerlemeye başladığında kendilerini yoğun çatışmalar beklemektedir⁵⁶”.

Burada yapılan tespitler doğrudur. Eskişehir’de durdurulmak istenen düşmana yapılan karşı taarruz başarısız olunca ordu, Mustafa Kemal Paşa’nın talimatıyla, Yunanlılar ile arasına uzun bir mesafe koyarak geri çekilmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın buradaki amacı, ne pahasına olursa olsun ordunun elden çıkmasını önlemek ve varlığını sürdürerek savaşa devam edecek güçte kalmasını sağlamaktır. Zira Eskişehir ve Kütahya’yı ele geçiren Yunan ordusu hemen Ankara’ya doğru harekete geçememiş ve bu sayede Türk ordusu bir miktar toparlanma imkânı bulmuştur. 26 Temmuz-22 Ağustos arasında geçen sürede ikmal, tahkim, eğitim, kuruluş ve konuğu değişiklikleri yaparak hızla hazırlanmaya çalışılmıştır⁵⁷. İngiliz Genelkurmayına göre mevcut durumda Türklerin önünde üç seçenek vardır: 1. Yunanlılarla savaşı kesin olarak kabul etmek, 2. Daha sonradan saldırıya geçmek için ricat hareketini sürdürmek ve bu esnada arkada bir dizi savunma hattı oluşturmak, 3. Orduyu dağıtıp gerilla savaşına girişmek⁵⁸.

17 Ağustos 1921 tarihinde hazırlanan ek raporda ise en dikkat çeken husus, “Rus müdahalesi” başlığı altında Rus bir komutanın İngilizlerin Yunanlıları desteklediği gerekçesiyle Türk ordusuna yardım teklif ettiği istihbaratı alındığının belirtilmesidir. Fakat Ankara’nın Rusların bu teklifini, Türkiye’nin şu anda yardıma ihtiyacı olmadığını belirterek teşekkür edip reddettiği öğrenilmiştir. Raporun EK-C kısmında Anadolu’ya yakın bölgelerdeki Rus birliklerinin listesi çıkarılmıştır. İngiliz Genelkurmayının Rusların Türklerin yardımına gelmesi olasılığı üzerinde ciddiyetle durduğu anlaşılmaktadır⁵⁹.

başlamasının ardından, 30.122’si silahlı ve 687’si silahsız olmak üzere, toplam 30.809 asker firar etmiştir. *Türk İstiklal Harbi: Kütahya Eskişehir Muharebeleri*, s. 582-583.

⁵⁶ TNA, CAB 24/127/68.

⁵⁷ Ferdi Çakmak, *Türk İstiklal Harbinde Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921)*, Milli Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 136.

⁵⁸ TNA, CAB 24/127/68, s. 4.

⁵⁹ Raporun bu kısmında Anadolu’ya yakın Batum, Tiflis, Erivan, Nahçıvan gibi bölgelerdeki Rus birliklerinin listesi çıkarılarak, Kafkaslarda 129.400 Rus askeri bulunduğu tespit edilmiş ve bu bölgelerdeki Rus birliklerinin hangi rotaları izleyerek Anadolu’da devam eden muharebe alanına kaç haftada gelebileceğine dair detaylı bir çalışma yapılarak tablolar hazırlanmıştır. TNA, CAB 24/127/68, EK-C. Diğer taraftan, Rus birliklerinin

29 Ağustos'ta Kabineye sunulan bu rapor önemlidir. Zira Türklerin Eskişehir ve Kütahya'da kesin bir mağlubiyet aldığı belirtilirken, askerlerin moralinin bozuk olduğu ancak ordunun hâlâ varlığını sürdürdüğü ve Yunan ordusu ilerlediğinde kendisini ağır çatışmalar beklendiği hakkında yapılan tespitler, İngiliz Genelkurmayının genel tabloyu doğru okuduğunun bir göstergesidir. Gerçekten de Kurtuluş Savaşı'nın tek yenilgisi olan Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin ardından Sakarya Meydan Muharebesi başarıyla sonuçlanana kadar geçen süreç, Türkler adına kritik bir dönem olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, alınan yenilginin ardından Mecliste kendisine sert bir muhalefet yapılırken, orduyu kısa sürede tekrar savaşacak hâle getirmek zorundaydı⁶⁰. Mustafa Kemal Paşa'nın çabalarıyla, alınan yenilgiye rağmen ordu elden çıkmamış ve Sakarya Meydan Muharebesi'nde çok daha çetin çarpışmalar yaşanmıştır. Raporlardan anlaşılacağı üzere gerilla harbinin de Türkler adına bir seçenek olduğu üzerinde duran İngiliz Genelkurmayı, ordu elden çıkmadığı sürece Türklerin nizami harbe devam edeceğini bildirmiştir. Gerek Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden önce, gerek muharebelerin ardından hazırlanan askerî raporlar yakından incelendiğinde, İngiliz Genelkurmayının hiçbir aşamada Türklerin bu savaşta kaybedeceğini düşünmediği görülmektedir.

Türk ordusuna yardıma geleceğine dair İngiliz istihbaratı doğru değildir. Kurtuluş Savaşı döneminde İngiliz istihbaratının Türkiye'deki çalışmaları üzerine önemli bir eser yazan Salahi R. Sonyel bu dönemdeki İngiliz istihbarat raporları içinde birbiriyle çelişen ve güvenilir olmayan bilgilerin de yer aldığını belirtmektedir. Sonyel, *age.*, s. XVII. Bugüne kadar ortaya çıkan bilgi ve belgeler ışığında Rusların Anadolu'ya asker sevk etme teklifine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Nitekim Bolşevikler ile Ankara Hükümeti arasında askerî bir ittifak anlaşması yapılmamış, 16 Mart 1921'de bir dostluk antlaşması olan Moskova Antlaşması imzalanmıştır. Moskova Antlaşması'nda askerî yardım hususunda sadece malzeme, silah ve teçhizat yönünde maddeler yer almaktadır. Yukarıdaki İngiliz istihbarat belgesinin yazıldığı dönem, Rusya'dan gelen askerî yardım malzemelerinin zaman zaman kesintiye uğradığı ve hatta durduğu bir dönemdir. Bu durum Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonuna kadar devam etmiştir. Kamuran Gürün, *Türk Sovyet İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 69-70.

- 60 Mecliste Mustafa Kemal Paşa'ya karşı giderek güçlenen muhalefet Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden kendisini sorumlu tutmuşlardır. Afyon, Eskişehir gibi önemli şehirlerin düşmesi, ordunun geniş ölçekli ricat hareketi ve Meclisin Ankara'dan Kayseri'ye taşınması teklifi nedeniyle oturularda gergin tartışmalar yaşanmıştır. Mustafa Kemal Paşa bu dönemde muhaliflerin takındığı tavır hakkında Nutuk'ta şu cümleleri yazmıştır: “[...] Özellikle muhalifler kötümser söylevlerle feryada başladılar: ‘Ordu nereye gidiyor, millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır, o nerededir? Onu göremiyoruz’ diyorlardı. Bu şekilde kastettikleri şahsın ben olduğuma şüphe yoktu.” Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Alfa Yayınları, İstanbul 2005, s. 430.

Sakarya Meydan Muharebesi'nden Büyük Taarruz'a Kadar Geçen Süreç ve Genelkurmay Raporları

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde stratejik ve taktiksel bir başarı elde eden Yunan ordusu, demiryolu kontrolünü ele geçirmiş ve ciddi bir moral üstünlük elde etmiştir. Ancak Türk ordusunun herhangi bir bölümü dahi yok edilememiştir. Türk ordusunun yok edilememesi Yunanlılar üzerinde bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Nitekim 7 Ağustos 1921'de İzmir'den dönen Yunan parlamentosu başkanı Gunaris, basın mensuplarına, Yunanistan'ın vaziyetinin “oldukça kritik ve nazik” olduğunu söylemiş, Yunan Savunma Bakanı ise Sakarya'nın doğusuna kadar uçaklarla yapılan tarama sırasında, Türk ordusunu bulmanın olanaksız olduğunu belirtmiştir⁶¹. Diğer taraftan, yenilerek geri çekilen Türklerin morali bozulmuş, orduda toplu firar hadiseleri yaşanmış ve eldeki malzeme ve silah sayısı azalmıştır. Zayıf ve Meclis tarafından Başkomutan seçilen Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türk komuta kademesi, Sakarya Nehri'nin gerisine çekilen orduyu burada toplamaya çalışmakta ve yeniden organize etmekteydi⁶². Türklerin geri çekilerek iç kesimlerde muharebeye devam edeceklerini bilen Harington, 4 Ağustos 1921'de Rumbold ile yaptığı görüşmede, Yunan ordusunun iyi bir ilerleme kaydettiğini ancak kesin zaferi elde edemediklerini ve şu ana kadar yapılanların gerçek bir zafer kazanmak için gerekenin sadece yüzde 30'unu oluşturduğunu söylemiştir. Tahminine göre Türklerin karşı taarruza geçme gücü yoktu ancak iç kesimlere çekilip savaşıma devam edeceklerdi⁶³.

61 Salahi R. Sonyel, *İngiliz Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 299-300.

62 Kütahya-Eskişehir muharebelerindeki başarısızlığın ardından mebuslar ordunun başına Mustafa Kemal Paşa'nın geçmesini talep etmişlerdi. Onun askerî dehasından yararlanmak isteyenlerle, kendisini bir çıkmazın içine sokmak isteyenler bu istekte birleşmişlerdi. Meclis içinde muhalefeti temsil eden İkinci Grup'takilerin amacı, alınacak yeni bir mağlubiye-tin ardından Mustafa Kemal Paşa'yı itibarsızlaştırmak ve mümkünse saf dışı bırakmaktır. Mustafa Kemal Paşa Başkomutanlığı kabul edeceğini fakat Meclisin yetkilerinin kendisine verilmesini istedi. İki gün boyunca yapılan sert tartışmaların ardından Meclis, 5 Ağustos 1921 tarihinde kabul edilen 44 sayılı kanunla, sahip olduğu yetkileri şahsında toplamak ve TBMM adına yürütmek üzere Mustafa Kemal Paşa'ya üç ay süreyle Başkomutanlık yetkisini verdi. Bu yetkiler daha sonra üç defa uzatıldı. Mustafa Kemal Paşa Başkomutan olduktan sonra ilk iş olarak 7/8 Ağustos 1921'de halkı maddi ve manevi bütün kaynaklarıyla Milli Mücadele'ye katılmaya çağırarak Tekalif-i Milliye emirlerini yayımladı. Süleyman Beyoğlu, “Tam Bağımsızlığa Giden Yol: Kurtuluş Savaşı”, *Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti*, ed. Cemil Öztürk, İstek Yayınları, İstanbul 2021, s. 152.

63 *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, s. 343.

Yunanistan'dan gelen Kral Konstantin'in orduya ilerleme ve Ankara'yı ele geçirme talimatı vermesinin ardından Korgeneral Papulas komutasındaki Yunan ordusu, 14 Ağustos 1921'de ileri harekate başlamıştır. 22 Ağustos'ta Sakarya Nehri boyunca Türk asıl mevzileriyle temasa geçilerek, 22 gün geceli gündüzlü ve çok kanlı geçen muharebenin ardından Yunan ordusu bir daha geri dönmek üzere eski hatlarına geri çekilmiştir⁶⁴. Türkler adına tam manasıyla bir zafer olan Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından inisiyatif tamamen Türk ordusuna geçmiştir. Sakarya, Yunan ordusu için felaketin başlangıcıdır. Yunanlıların Sakarya'da kesin bir yenilgi alarak geri çekilmesi Henry Wilson'ı şaşırtmamıştır. Kendisi hakkında değerli bir biyografi kaleme alan Tümgeneral Callwell'ın şu cümleleri önemlidir:

Sör Henry'nin beklediği ve başından beri durumun böyle olacağını öngördüğü gibi, Yunanlıların tamamen geri çekildikleri yönünde haberler geliyordu. Ancak Lloyd George'un cesaretlendirmesi ve onayıyla teşvik edilen Helen hırslarının neden olduğu kötülüğün tam ölçüsü, önümüzdeki birkaç ay boyunca tam olarak ortaya çıkmayacaktı. Henry Wilson'ın bu konudaki değerlendirmelerinin doğruluğunun geçmişi 1919 yılına kadar uzanıyordu. Sör Henry, Yunan Hükûmeti'nin eylemlerine yalnızca askerî gerekçelerle ve Yunan ordusunun taarruzunun felaketle sonuçlanacağını öngördüğü için itiraz etmedi. Anadolu'da çoğunluk olarak Türklerin yaşadığı gerçek Türk topraklarını savunan Türk Milliyetçilerine sempatisi olduğu ve İngilizlerle Türkler arasındaki eski dostluğun yeniden canlandırılması gerektiğine güçlü bir şekilde inandığı için de Yunan ilerleyişini onaylamadı. 1913'te İstanbul'u ziyareti sırasında o kadim dostluğun kaybı ve bunun nedeni konusunda öğrendiklerinden çok etkilenmişti⁶⁵.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından İngiltere'de işler karışmıştır. Politika-
cılar, içinde bulunulan çıkmazdan sıyrılmak için bir yol bulmaya çalışırken, İngiliz Genelkurmay 1 Ekim 1921 tarihinde son derece ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır. Raporda Yunan taarruzunun amacı, hedefleri, muharebenin nasıl geliştiği, yenilginin nedenleri, her iki ordunun mevcut durumu ve gelecekte olabileceklere dair tahminler analiz edilmiş, yenilginin nedenleri 11 ana başlık ve 8 alt başlık hâlinde incelenmiştir. Rapora göre Yunan ordusu kendisine aşırı güvenmiş ve karmakarışık bir taarruz planı hazırlanmıştır. İstihbarat faaliyetleri zayıf olduğu

64 *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi: Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s. 3-4.

65 Callwell, *age.*, s. 306-307.

için Türkler hakkında toplanan bilgiler son derece sınırlı kalmıştır. Ordu içi haberleşme, ulaştırma ve cepheye her türden cephane yetiştirme hususunda büyük aksaklıklar yaşandığı tespit edilmiştir. Gerçekten de 14 Ağustos 1921’de üç koldan başlayan ileri harekâta ordu, tam dokuz gün boyunca kavurucu bir sıcakta zorlu şartlar altında ilerlemek zorunda kalmıştır. Bu ileri harekât esnasında ulaştırma ve iâşe hususunda ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Nitekim ordu Anadolu içlerine ilerledikçe merkezden, yani ana tedarik üssünden uzaklaşmış, ikmal hattı uzamış, mevcut sorunlar ağırlaşırken üstüne yenileri eklenmiştir⁶⁶.

Raporun ilerleyen bölümünde “Türk ordusunun mevcut durumu” alt başlıklar hâlinde incelenmiş ve Türk genel karargâhı ve komutanların orduya hâkim olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, 160 km’yi bulan geri çekilme esnasında orduda büyük bir dağılma yaşanmaması dikkat çekici bir meziyet olarak değerlendirilmiş, Sakarya Meydan Muharebesi esnasında kurmay heyetinin zor taktik koşullar altında gösterdiği komutanlık övülmüştür. Türk askerlerinin çok iyi savaştığı, süvarinin atak olduğu, topçuların gerektiği gibi kullanıldığı vurgulanmıştır. Gizli bir kaynaktan elde edilen bilgiye göre Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinden malzeme ve cephane temin edilmekte olduğu, böylece Türklerin Bolşeviklere olan bağımlılıklarının git gide azalacağı belirtilmektedir. Ordunun morali iyidir. Elde edilen zaferle sadece askerlerin değil, tüm Anadolu’nun morali artmıştır. “Mustafa Kemal’in Durumu” başlığı altında ise şu çarpıcı tespitler yapılmıştır:

Bu muharebenin ardından Mustafa Kemal’in itibarının büyük ölçüde arttığına hiç şüphe yok. Eskiden hükûmete karşı sorumlu bir başbakan konumundayken, şimdi neredeyse tek adam konumunda görünüyor. Enver Paşa’nın Anadolu’ya dönüşü tehlikesi de ortadan kalkmıştır. Mustafa Kemal ve ordusu askerî pozisyon bakımından o kadar güçlü bir konumda ki, barış görüşmelerinin yeniden başlaması durumunda siyasi taleplerini yumuşatması için hiçbir neden yok⁶⁷.

66 Anadolu’nun çorak bozkırında ilerleyen Yunan ordusu ciddi anlamda su ve erzak sıkıntısı yaşamıştır. Kamyonlar yapışan kum ve toz nedeniyle bozulmuş, erzakın bir kısmı küflenmiştir. Diğer taraftan, Türk süvarilerinin cephe gerisine yaptığı başarılı baskınlar nedeniyle bazı günler birliklere mühimmat ve yiyecek ulaştırılamamıştır. Türk süvarileri Yunan süvarilerine net bir üstünlük kurmuş, Yunan ikmal kolları dönem dönem felce uğratılmıştır. Kolordu komutanı Prens Andrea anılarında şöyle demektedir: “Son dört gün zarfında ekmek istihkakının sadece dörtte biri ve çok az cephane getirilebildi. İstihkak yalnız etten ve kaynamış buğdaydan ibaret. Zaafımız o derecedeydi ki Ankara’ya girsek bile kışın yaklaşmasından evvel ciddi bir surette hırpalanmamak için Eskişehir’e dönmek mecburiyetinde kaldık”. Akşin, *age.*, s. 386.

67 TNA, CAB 24/129/35 Raporda enteresan bir şekilde Mustafa Kemal Paşa’nın bulunduğu

“Yunan ordusunun mevcut durumu” başlığı altında ise Yunan ordusunun liderlerine olan güvenini kaybettiği, bunun ordu içindeki siyasi çekişmeyi iyice arttıracacağı, komuta kademesinin savaşın ilk döneminde iyi iş çıkardığı ancak muharebenin en kritik döneminde Türkler tarafından ustaca hamlelerle mağlup edilerek başarısız oldukları belirtilmiştir. Burada yenilginin asıl nedeninin Türk komuta kademesine yani Mustafa Kemal Paşa’nın ustaca taktiklerine bağlanması dikkate değerdir.

Raporun sonuç kısmı, 1921 başından beri hazırlanan raporlarda yapılan tespitler hususunda haklı çıkmanın verdiği hazla şöyle başlamaktadır: “Genelkurmay, daha önce hazırlanan raporlarda Yunan ordusunun başlangıçta bir miktar başarı elde etmesi mümkün görünmesine rağmen, kesin bir zafer elde edeceğine dair hiçbir umut görmediğini belirtmişti. Son olayların seyri bu görüşü doğrulamıştır. Yunan ordusu Türk milliyetçilerine herhangi bir şeyi dayatma hususunda bir araç olmaktan çıkmıştır. Yunanistan için gelecek daha karanlıktır.” Bu cümlelerin ardından Türklerin silah, cephane ve savaş malzemesi temini konusunda artık sadece Bolşeviklere bağlı olmadığı, Avrupalı devletlerden de bunları alabildiği, zaman ilerledikçe Türklerin Yunanlılara karşı etkinliğini arttıracacağı belirtilmiştir. Bu nedenle Genelkurmay, Yunanlıların askerî operasyonlara devam etmesinin artık bir şey kazandırmayacağını ve bundan sonra izlenecek en iyi politikanın elde tutulan toprakları müzakere kozu olarak kullanıp, Mustafa Kemal Paşa ile derhâl barış müzakerelerine başlanması olduğunu tavsiye etmiştir⁶⁸

Sakarya Meydan Muharebesi’nin ardından inisiyatif.in tamamen Türklerin eline geçtiğini bilen İngiliz Genelkurmayı, bu dönemde arka arkaya raporlar yazarak politikacıları derhâl barış için harekete geçmeye çağırmıştır. Nitekim askerler Mustafa Kemal Paşa’nın tek amacının Yunan ordusunun tamamını Anadolu’dan atmak olduğunu bilmekte, zamanın Türklerin lehine geliştiğini ve Türk ordusunun gelecekte daha güçlü hâle geleceğini öngörmektedirler. Bu nedenledir ki yukarıda verilen raporda “Yunanistan için gelecek daha karanlıktır” denirken, olası bir Yunan mağlubiyetinin ardından İstanbul veya Çanakkale’deki zayıf İngiliz birliklerinin Türklerle karşı karşıya gelmesinden korkulmaktaydı.

Ekim ayında hazırlanan kapsamlı raporun ardından 3 Kasım 1921’de yeni bir rapor daha kaleme alan Henry Wilson, Yunan ordusunun çeşitli nedenlerden dolayı artık Türkler üzerinde herhangi tehdit yaratamayacağını ve taarruza

pozisyon için “Başbakan” tanımlaması kullanılmıştır. Mustafa Kemal Paşa bu tarihte Büyük Millet Meclisi Reisi ve aynı zamanda Başkumandandır.

68 TNA, CAB 24/129/35.

geçmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Yunanlılar için en iyi yol, daha fazla geri çekilme ve müzakere kozlarının kaybı riskiyle karşı karşıya kalmadan hemen barış müzakerelerine başlamaktan ibarettir. General Harington ise Yunan ordusunun artık kendi hükûmetine itibar etmediğini ve operasyonlar sonucunda cesaretlerinin kırıldığını ifade ederken, Yunan tahminlerine göre ordunun tüfek gücünün 50.000 asker olduğunu, bazı kaynaklardan edinilen bilgilere göre Türklerin 1922 yılı baharında 100.000 tüfek sayısına ulaşabileceklerini belirttikten sonra şöyle demiştir: “Sayısal üstünlükten daha önemli olan şey, Türk komuta kademesinin kararlılığı ve tecrübesinin yanında ordunun yükselen moralidir⁶⁹”.

1 Kasım 1921 tarihinde yapılan Kabine toplantısında Genelkurmay raporlarına ek olarak aslında mevcut durumun daha kötü olduğu, Yunan ordusunun moral olarak bitik vaziyette bulunduğu ve Yunan Hükûmeti’nin siyasi konumunun istikrarsız olduğuna dair kanıtlar sunulmuştur.⁷⁰ Bu dönemde Londra’nın canını en çok sıkan husus, Fransa’nın İngilizlere haber vermeden Ankara Hükûmeti ile bir anlaşma (21 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması) imzalamasıdır.⁷¹ Eğer Fransızlar Mustafa Kemal Paşa ile anlaşıp İstanbul’dan çekilirse, bu durumun Harington’ın zor pozisyonunu daha güç duruma sokacağı kesindi. Dışişleri Bakanlığının sorduğu soru üzerine, bu durumda neler yapılması gerektiğine dair Genelkurmay Başkanından şu yanıt gelmiştir:

Fransızlara yazarak bu ayrı eylemlerinin bizi tamamen serbest bıraktığını söyleyin. Ardından Mustafa Kemal’e İzmir, Boğazlar, İstanbul, Trakya ve Edirne’yi devralabileceğini, Türkiye’den tamamen çekileceğimizi ve eskiden olduğu gibi dostluk günlerine geri döneceğimizi bildirin. Sonra Yunanlılara şunu söyleyin: Venizelos ve Lloyd George’un yönlendirmesiyle genişlemeyi denediler. Kendi çöküşlerine ve herkesin tehlikesine yol açtılar ve

69 TNA, CAB 24/129/64.

70 TNA, CAB 23/27/11.

71 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Hükûmeti ile Fransa arasında imzalanan ve Fransızlar tarafından işgal edilen toprakların boşaltılmasıyla Türkiye-Suriye sınırını belirleyen Ankara Antlaşması, Ankara Hükûmeti’nin ilk kez Batılı bir devlet tarafından hukuksal açıdan tanınması suretiyle diplomatik bir zaferdir. İtilaf devletleri kanadından bir ülkenin tek başına Ankara Hükûmeti ile bir antlaşma imzalaması İngiltere ve Fransa arasında zaten var olan sorunların daha da derinleşmesine yol açmıştır. Ankara Hükûmeti’nin bu antlaşma ile bir diğer önemli kazanımı ise Fransa’nın ekonomik taleplerinin asgariye indirilerek Türkiye’nin ekonomik bağımsızlığına ters düşen maddelere antlaşmada yer verilmemiş olmasıdır. Bige Sükan, “Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri”, *90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları: Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s. 164.

bu nedenle yeniden küçülmeleri gerekiyor. Kısacası, politikamızı tamamen tersine çevirin ve Yunanlılar yerine Türklerle dost olun. Worthy [Savaş Bakanı Worthington Evans] Lloyd George'un bunu asla yapmayacağını söyledi. Curzon da yapmazdı. Doğrudur, ama Worthy'ye dediğim gibi, tek fark, güzelce İstanbul'dan çekilmek yerine zamanı geldiğinde kovulacağız⁷².

Genelkurmay Başkanının ardından bu sefer Savaş Bakanı 9 Kasım 1921'de bir muhtıra hazırlayarak Kabineye sunmuş ve İstanbul dâhil tüm Türk topraklarından çekilmeyi ve Mustafa Kemal Paşa ile dost olunması gerektiğini tavsiye etmiştir: “Mustafa Kemal’e Türkler ve Yunanlılar arasında bir çözüm sağlama arzusunda olduğumuzu ve arabuluculuk yapabileceğimizi derhâl iletmeliyiz. Türkleri karşılık beklemeden tarafsız olduğumuza ve onlarla dostluk çerçevesinde yaşamak istediğimize ikna etmek için askerlerimizi derhâl Türk topraklarından geri çekeceğimizi bildirmeliyiz”⁷³. Genelkurmay Başkanlığı ve Savaş Bakanlığı iki yıldır aynı yerde durmakta, Henry Wilson uzun zamandır politikacılar; “Türkiye’den çekilin ve Yunanlılar yerine Türklerle dost olun” görüşünü ısrarla tekrarlamaktaydı. Ancak Türk yanlısı görüşleri nedeniyle Lloyd George tarafından dışlanmış vaziyetteydi. Wilson, 14 Aralık 1921’de Harington’a yazdığı mektupta şöyle demiştir:

İstanbul’dan tamamen çıkana kadar hiçbir şekilde iyi bir sonuç elde edemeyeceğiz ve kesinlikle Türklerle dost olmadıkça olumlu bir neticeye ulaşamayacağız. Önceki gün Montagu’ya Lloyd George’u bu görüş doğrultusunda yönlendirme hususunda herhangi bir ilerleme kaydedip kaydetmediğini sordum. Cevabı ‘Kesinlikle hiçbir ilerleme yok’ oldu ve ekledi ‘Sen yasaklandın çünkü Lloyd George seni Türk yanlısı olarak görüyor’⁷⁴.

Sakarya Meydan Muharebesi’nin ardından yaklaşık bir yıl süren bir bekleyiş sürecine girilmiş, silahlar susmuş ve diplomatik girişimler hızlanmıştır. Nitekim 7 Ekim 1921 tarihinde Kabineye bir muhtıra sunan Lord Curzon, Yunanlılar ve Türkler arasında daha fazla arabuluculuk yapmanın zamanının geldiğini, zira her iki tarafın da bitkin ve çıkmazda olduğunu yazdı. Yunanlılara ve Türklere sunulacak yeni şartları belirleyecek bir İtilaf konferansının toplanması gerektiğini bildirdi⁷⁵. Bu çerçevede, 22 Mart 1922’de Paris’te toplanan İtilaf Devletleri temsilcileri, Türkler

⁷² Callwell, *age*, s. 313.

⁷³ TNA, CAB 24/129/75.

⁷⁴ Harington, *age*, s. 87.

⁷⁵ Justin McCarthy, *The British and the Turks: A History of Animosity 1893-1923*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2022, s. 560.

ve Yunanlılar için yeni bir mütareke ve barış koşulları üzerinde çalışmaya başladı. Beş gün içinde yapılan on oturumun ardından hazırlanan 25 maddelik İtilaf şartları her iki tarafa da sunuldu. Ancak, Misakımillî'yi uygulama konusundaki kararlılığını sürdüren Ankara Hükûmeti bu şartları kabul etmedi. Sonuç olarak, İtilaf devletlerinin önerilerinin bir uzlaşma sağlamayacağı kısa sürede anlaşıldı⁷⁶.

İngiliz Genelkurmayı ise Mustafa Kemal Paşa ile anlaşarak Anadolu'daki durumdan en az zararla kurtulmanın ve İngilizlerin karşı karşıya olduğu sorunlara odaklanmanın zamanı geldiğini savunuyordu. Anadolu'daki durumun Filistin'den Mezopotamya'ya ve hatta Hindistan'a kadar uzanan İngiliz çıkarlarını ve bu bölgelerdeki tüm faaliyetlerini etkilediği belirtiliyordu⁷⁷. Bu dönemde Kabine içinde de Genelkurmayın görüşlerini destekleyenlerin sayısı artmaktaydı. Koloniler Bakanlığı gibi bazı bakanlıklar ve diplomatlar Mustafa Kemal Paşa ile anlaşılması gerektiğini düşünmekteydiler⁷⁸. 1922 bahar ayları geldiğinde, Harington'ın deyimiyle mali durumları iyice bozulmaya başlayan ve savaştan yorulan Yunanlıların durumu kötüye gidiyordu⁷⁹. 3 Haziran 1922 tarihinde Genelkurmay Başkanlığına bir mesaj gönderen Harington, bir kez daha

76 İtilaf devletlerinin yeni mütareke önerilerinin arasında Edirne, Kırklareli gibi bölgeler Yunanistan'a, Tekirdağ ise Türklere bırakılırken Gelibolu'da bir İtilaf müfrezesi bulunacaktı. Yunan kuvvetleri Anadolu'yu tahliye edecek, Ermenilerin toprak talepleri hususunda tatmin edilmesi için konu Milletler Cemiyeti'ne havale edilecekti. Bu önerilerin Ankara Hükûmeti tarafından kabulü, hiç şüphesiz, mümkün değildi. Nitekim Ankara Hükûmeti Yunan kuvvetlerinin dört ay içinde Anadolu'yu tamamen tahliye edeceğine dair müttefiklerin taahhüt vermesi durumunda görüşmeyi kabul edeceğini bildirdi. Fakat İtilaf devletleri herhangi bir taahhüt vermekten kaçındı ve Paris'te toplanan İtilaf devletleri önerilerinden bir sonuç çıkmayacağı kısa sürede anlaşıldı. Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Milli Hareket*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021, s. 324-326.

77 12 Kasım 1921'de Genelkurmay tarafından Kabineye sunulan bir raporda, Türklerin Yunan ordusunu geri atıp Fransızlarla anlaşmasının ve doğu sınırlarını güvenceye almasının ardından Musul'a taarruz geçebileceği ve bunun İngiltere için bir felaket olabileceği belirtilmiştir. Bir felaket yaşanmadan önce Mustafa Kemal Paşa ile dostluk kurmanın elzem olduğu bir kez daha tekrarlanmıştır. TNA, CAB, 24/129/64.

78 18 Ekim 1921'de Bombay Valisi tarafından Koloniler Bakanlığına gönderilen bir rapor Kabineye sunulmuştur. Raporda Hindistan'daki durumun ciddi olduğu belirtilerek huzur ve istikrarın sağlanması açısından Türk sorununun mutlaka çözülmesi tavsiyesinde bulunulurken, vali, raporunu şu cümlelerle bitirmiştir: "Umarım bu durumu ya da iç sorunları göz ardı ettiğini düşünmezsiniz; ancak hayatımın büyük bir kısmını Türkiye ve diğer bölgelerde İslam'ı inceleyerek geçirdim. Şu anda izlediğimiz politikayı İslam'a karşı bir tutum olarak sürdürmenin ya da halkın gözünde böyle algılanmasına yol açmanın, Doğu'daki yönetimimiz için ölümcül sonuçlar doğuracağına dair kesin bir inancım var." TNA, CAB 24/129/23.

79 Harington, *age*, s. 110.

İstanbul'un tahliye edilmesini önerdi zira elindeki yetersiz kuvvetle Türklere bir şey dayatmak mümkün değildi⁸⁰. Bu arada cepheyi tekrar ziyaret eden Albay Nairne, tıpkı bir sene önce olduğu gibi, yine son derece iyimser raporlar kaleme alıyordu. Yunan ordusunun yeni Başkomutanı Hatzianestis ile cepheyi dolaşan Nairne'in gözlemlerine göre Yunan ordusu gayet iyi durumdaydı. Ordu iyi donatılmıştı, moraller yüksekti ve eğitimleri iyi seviyedeydi. Ordunun başarı kazanacağına dair kendine güveni tamdı. Türkler taarruza kalkarsa başarıyla durdurduktan sonra hırsıyla kovalayacaklardı. Albay Nairne Yunan ordusunun moralini ve askerlerin durumunu överken, aslında açık şekilde kandırılmıştı. Gerçekte ordunun morali iyi değildi. Albay Nairne'in raporu, Yunan asker ve subaylarının aslında kaybettiklerini bildikleri bir savaşın yarattığı moral bozukluğunu azımsama eğiliminden ibaretti. Uzun süredir evlerinden ayrı olan askerler maaşlarını zamanında alamıyorlardı ve ordu içindeki siyasi hizipleşme ve memnuniyetsizlik had safhadaydı⁸¹. Aslında Yunanlılar dahi Sakarya Meydan Muharebesi'nde yaşamın hezimetin ardından Anadolu'da işlerinin bittiğinin farkındaydılar. General Metaksas'a bir mektup gönderen Prens Andrew (Yunan ordusu Sakarya'dan geri çekilirken II. Kolordu komutanıydı) şunları yazmıştır:

Mevcut cephemizi savunmak imkânsız değilse de çok zor. Bu durumda geri atılma ihtimalimiz çok yüksek. Ordunun durumu bana fazla güven vermiyor. Taarruz ruhu tükendi. Anadolu kabusundan bizi kurtaracak bir şey hemen yapılmak zorunda. Hemen gerçeklerle yüzleşmeliyiz. Sonuçta hangisi daha iyi? Denize dökülmek mi, hakkımızdan gelinmeden önce kaçmak mı?

Michael Smith'in Yunan ordusuyla ilgili eserinde yaptığı şu saptama önemlidir: "Yunan ordusu, 1922 yazına gelindiğinde içi kurtlar tarafından yenilmiş bir elma gibiydi. Görünüşte bir bütündü ve sözüm ona sağlamdı. Ancak ilk keskin darbede dağılmaya hazırды. Kimse Yunanlıların çözülmeye ne kadar yakın olduğunu bilmiyordu"⁸².

80 *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, Vol. XVII, s. 873.

81 Bu dönemde Yunan subaylar arasında var olan Kralcı ve Venizelosçu ayrımının yanında erler arasında yapılan yoğun komünist propaganda nedeniyle ordudaki huzursuzluk artmış ve firar hadiseleri yaşanmıştır. Tüm bu olumsuzlukların yanında, Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Yunanistan'da ortaya çıkan ekonomik kriz nedeniyle ordu yeterli miktarda donatılamamış ve askerlerin yeterli beslenmesi dahi sağlanamamıştır. Erdem, *age.*, s. 442-446.

82 Smith, *age.*, s.318.

İngiliz Genelkurmayı Büyük Taarruzdan önceki son kapsamlı raporunu 29 Temmuz 1922'de Savaş Bakanlığı aracılığıyla Kabineye sunmuştur. Beş sayfalık raporun ilk maddesinde, her iki ordunun Ekim 1921'den beri aynı pozisyonda beklediği ve çatışmaların uzun süredir durduğu ifade edilirken, orduların Anadolu'da askeri vaziyeti değiştirecek pozisyonlardan uzak olduğu ve askerlerin aktif operasyonlara devam etme konusunda isteksiz oldukları belirtilmiştir. İkinci maddede İstanbul civarındaki İtilaf kuvvetlerinin konuşlanmaları ve sayıları verilmiştir. Buna göre İngilizlerin 2.000'den biraz az, Fransızların 2.000'den biraz fazla ve İtalyanların ise 500 kadar askeri mevcuttu. İstanbul Hükûmeti'ne bağlı üç zayıf Türk taburu da hesaba katılırken bunların düzenin korunmasına yardımcı olabileceği, çok fazla güvenilmemesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

Daha sonra Trakya'daki Yunan birlikleri hakkında bilgiler verilmiştir. İki Yunan tümeninin Mudanya ve Tekirdağ üzerinden Trakya'ya gönderildiği öğrenilmiştir. Bir sonraki maddede ise eğer Yunan ordusu bölgesini daraltarak geri çekilirse, Bursa-İzmit bölgesine yapılacak muhtemel Türk ilerlemesinin sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu raporda en dikkat çeken nokta, İstanbul'daki İtilaf kuvvetlerinin Trakya'dan gelebilecek Yunan taarruzuna ve İzmit tarafından gelebilecek Türk taarruzuna karşı aldıkları önlemlerdir. 1922 yazına gelindiğinde her iki taraftan İstanbul'a gelecek tehdidin eşit görüldüğü, iki ateş arasında kalmaktan korkulduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda İstanbul ve civarını savunmak için iki tümen kuvvete ihtiyaç olduğu ve Fransa ile İtalya'nın Harington'a koşulsuz destek vermesi gerektiği belirtilmiştir.

Temmuz ayında Yunan ordusunun İstanbul üzerine yürüyerek şehri ele geçireceği dedikodularının çıkmasının ardından Anadolu'dan Trakya'ya ciddi miktarda kuvvet sevk edilmesi ve burada yaşanan hareketlilik İngilizlerin dikkatinden kaçmamıştır. 27 Temmuz 1922'de Başkomutan Hatzianestis'in gizlice Trakya'ya gitmesi şüpheleri iyice arttırmıştır. İstanbul'daki Yunan yüksek komiseri ile görüşen Harington, her ne kadar bu ihtimale inanmasa da İstanbul'u gerekirse Yunan ordusuna karşı savunmak için Fransızlar ve İtalyanlarla temaslarını sıklaştırmış ve tedbir almaya çalışmıştır. Durumun ciddiyetinin artması üzerine politikacılar devreye girerek Yunan Hükûmeti uyarılmıştır. Ancak uyarıları dikkate almayan Yunanlılar, 29 Temmuz 1922'de İstanbul'u işgal etmek istediklerini bir nota ile İngiliz Hükûmeti'ne bildirmiş, 31 Temmuz'da ise Yunan ordusunun İstanbul'a girişi için resmen izin istemişlerdir. İtilaf devletlerinin bu talebe cevabı sert olmuş ve Yunan ordusuna karşı tüm önleyici tedbirler alınmıştır. İtilaf devletlerinin kararlı

tutumu karşısında geri adım atan Yunanlılar Trakya üzerinden İstanbul'a ilerlemekten vazgeçmek zorunda kalmıştır⁸³.

Yunanlıların İstanbul'a yönelik askerî harekât ihtimalinin anlatıldığı 29 Temmuz 1922 tarihli Genelkurmay raporu 3 Ağustos'ta Kabinede tüm yönleriyle tartışılmış, Harington'a mevcut tavrını sürdürerek Türk veya Yunan ordusu tarafından İstanbul'a yapılacak her türlü harekate direnmesi talimatı verilmiştir. Dışişleri Bakanlığına da Yunanistan nezdinde diplomatik girişimler yapılması yetkisi verilmiştir⁸⁴.

Bu raporda üzerinde durulması gereken nokta, yaklaşık bir ay sonra gerçekleştirilecek Büyük Taarruz öncesinde Türk ordusundaki hazırlık ve hareketliliğin İngiliz Genelkurmayı tarafından tespit edilememesi veya ön görülememesidir. Raporlara ve yazışmalara bakıldığında, İtilaf devletlerinin 1922 yazında Türklerin durumu ve hazırlıklarından çok Yunanlıların İstanbul'u ele geçirmek için yaptığı hamleler üzerine yoğunlaştıkları görülmektedir. 1922 baharından yaz ortasına kadar geçen sürede Türkler tarafından bir taarruz emaresi gelmeyince Mustafa Kemal Paşa'nın taarruz edemeyecek durumda olduğu, etse bile Yunan ordusunu yerinden söküp atamayacağına kanaat getirilmiştir⁸⁵. Yukarıda verilen son raporda belirtildiği gibi, taraflar yaklaşık bir yıldır karşılıklı pozisyonlarında beklemekteydi ve İngiltere'de asker-sivil tüm yetkililerdeki kanaat, bunun böyle devam edeceği yönündeydi. Nitekim 3 Haziran 1922'de Savaş Bakanlığına bir mesaj gönderen Harington, taraflardan hiçbirinin büyük çapta bir asker harekât yapabilecek durumda olmadığını, Anadolu'daki askerî açıdan tam bir kilitlenme yaşandığını, yaşanan çıkmanın askerî tedbirlerle çözülemeyeceğini ve diplomasi-nin tek çözüm yolu olduğunu belirtmiştir⁸⁶.

İngilizlerin beklemediği şekilde 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'un ardından Türk Ordusu 9 Eylül'de İzmir'e girmiş ve kısa süre içinde Anadolu'nun tamamı Yunan ordusundan temizlenmiştir. Türk ordusu hızla Çanakkale Boğazı'na doğru ilerlerken, İngiliz Genelkurmayının yaklaşık iki yıldır endişe ettiği ve politikacıları uyardığı senaryo gerçekleşmiştir. Türk ordusu ile zayıf

83 İngiliz Hükûmeti'nin aldığı karara göre Yunan ordusu İstanbul'a yürümeye çalışırsa Atina derhâl İngiliz donanması tarafından bombalanacak, Yunan kıyıları abluka altına alınacak ve Marmara Denizi'ndeki tüm Yunan gemileri batırılacaktır. Ayrıca diplomatik ve ekonomik yaptırımlar da uygulanacaktır. TNA, CAB 24/138/31.

84 TNA, CAB 23/30/21.

85 Bilal Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2016, s. 348.

86 *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, Vol. XVII, s. 874-875.

İngiliz birlikleri Çanakkale önlerinde karşı karşıya gelmiş ve bu hadise literatüre “Çanakkale Krizi” olarak geçmiştir⁸⁷. Yeni bir savaşın eşiğine gelinse de bilhassa Harington’ın çabalarıyla bu, son anda önlenmiştir. Neticede 11 Ekim 1922 tarihinde Kurtuluş Savaşını sonlandıran Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır.

Sonuç

Mondros Mütarekesi’nin ardından başlayan işgal süreci ve özellikle İngiltere’nin Sevr Antlaşması sonrası izlediği sert politikalar, Anadolu’da güçlü bir Türk direnişinin doğmasına yol açmıştır. Lloyd George hükûmetinin bu direnişi bastırmak ve Sevr Antlaşması’nı uygulatmak amacıyla Yunan ordusunu ön plana çıkararak desteklemesi, Millî Mücadele’yi yürüten Ankara Hükûmeti ile Yunanistan arasında geniş çaplı bir Türk-Yunan savaşına dönüşmüştür. Bu strateji, İngiltere’nin Türkiye’deki zayıf askerî varlığı üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuş ve bölgedeki istikrarsızlığı derinleştirmiştir. İngiliz Genelkurmayı, Lloyd George hükûmetinin politikalarının İngiliz askerî kaynaklarını zorladığını ve bölgedeki İngiliz varlığını tehdit ettiğini öne sürerek bu yaklaşımı eleştirmiştir. Genelkurmay Başkanlığı ve Savaş Bakanlığı, Kabineye sunduğu raporlarda Yunanlıların Türkleri mağlup edemeyeceğini, geleneksel İngiliz siyasetine dönülerek Sovyetlere karşı Türklerin desteklenmesi ve makul bir barış antlaşmasıyla Türklerin dostluğunun kazanılması gerektiği görüşünü sıklıkla dile getirmiştir. Genelkurmay, bu dönemde İngiltere’nin yüzleşmesi gereken daha büyük sorunları olduğunu ve özellikle İrlanda’daki isyan, Mısır’daki ayaklanma, Hindistan’daki huzursuzluklar ve Mezopotamya’daki petrol alanlarının güvenliği gibi konulara odaklanılması gerektiğini vurgulamış, bunun için bir an önce Anadolu’da barışın yapılarak Mustafa Kemal Paşa ile

87 Büyük Taarruz’un ardından Mustafa Kemal Paşa’nın talimatıyla hızla ilerleyen Türk birlikleri, İtilaf Devletleri tarafından daha önce “tarafsız bölge” olarak ilan edilen Çanakkale Boğazı’na ilerlemiş, bu ileri harekât İngiltere’de büyük bir endişe ve panik yaratmıştır. Çanakkale Boğazı bölgesindeki birlikleri takviye etmeye çalışan İngiltere, sömürgelerinden asker talep etmiş, ancak Yeni Zelanda dışındaki tüm sömürge devletleri asker göndermeyi reddetmiştir. Fransa ve İtalya Türkiye ile yeni bir savaş istemediklerinden Çanakkale’deki birliklerini geri çekerek İngiltere’yi yalnız bırakmıştır. Eylül ayının son haftasına gelindiğinde Türk ve İngiliz birlikleri Çanakkale’de karşılıklı gergin bir şekilde beklerken, İngiliz Kabinesi, uzun tartışmaların ardından Harington’a bir telgraf göndererek Türklere 24 saat mülhet vermesini ve bu süre içinde Çanakkale’den çekilmezlerse elindeki bütün unsurlarla ateş açmasını emretmiş, fakat yeni bir savaşı önlemek isteyen ve adeta bir diplomat gibi Türk yetkililerle görüşmeler yapan Harington, Kabine’nin bu emrini yerine getirmemiştir. Neticede Türklerle kurduğu temaslardan sonra Harington, 1 Ekim 1922’de Kabine’ye krizin sona erdiğini belirtmiş, kendisiyle birlikte Fransız, İtalyan ve Türk generallerin Mudanya’da bir konferansta görüşeceğini bildirmiştir. David Walder, *The Chanak Affair*, Hutchinson&Co. Ltd., London 1969, s.298.

anlaşılması gerektiğini savunmuştur. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın eylemleri Savaş Bakanlığı tarafından yakından izlenmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın pozisyonunun yanında Türk ordusunun kısa sürede kaydettiği gelişim her aşamada yakından takip edilmiştir. Anadolu'da halkın Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplandığı ve kuvvetlerinin zamanla daha da güçleneceği öngörülmüştür. Milli Mücadele'nin ilk günlerinde Mustafa Kemal Paşa'yı yalnızca bir çete reisi olarak değerlendiren İngiliz siyasetçilerden farklı olarak, İngiliz Genelkurmayı onu siyasi ağırlığı artan, ordusunu güçlendiren ve giderek daha etkili bir komutan olarak görmeye başlamıştır.

Genelkurmay Başkanı Mareşal Henry Wilson en başından itibaren Yunan işgaline karşı çıkarak bunun İngiltere ve Yunanistan'ın mevcut iktisadi ve askerî koşulları nedeniyle sürdürülemez olduğunu ve bu politikanın İngiltere için ciddi bir risk oluşturduğu belirtmiştir. Türklerin bu savaştan galip çıkacağı henüz 1921 yılının başında hazırlanan raporlarda dile getirilmiş, Anadolu'daki işgalin sona erdirilerek İstanbul'un tahliye edilmesi gerektiği, aksi taktirde büyük bir felakete sürüklenmekte olduğu doğru şekilde öngörülmüştür. Yunan ordusunun Anadolu'nun iç kesimlerine ilerlemesiyle er ya da geç büyük bir yenilgiye uğrayacağı ve bu durumun İngiltere için İstanbul ve Çanakkale'de önemli sorunlar yaratabileceği vurgulanmıştır.

Bu çalışmada yapılan tespitlerden anlaşılacağı üzere, sorgulanması gereken en önemli noktalardan biri, Başbakan Lloyd George'un Genelkurmay Başkanlığı ve Savaş Bakanlığı tarafından yapılan stratejik analiz ve değerlendirmeleri hiçbir aşamada ciddiye almamış olmasıdır. Lloyd George'un neredeyse tüm İngiliz generalleri hakkında kötü düşünceleri ve ön yargıları olduğu bilinmedik bir şey değildi. Genel olarak askerlerin geldikleri sosyal sınıftan hoşlanmama ve entelektüel niteliklerden yoksun olmalarını küçümseme eğilimi içindeydi. Kendi görüşü dışında herhangi bir görüşü göz ardı etmeyi ve kendi ön yargılı fikirlerine aykırı görünen her olayı iyimser bir şekilde yorumlamayı seçti. Askerlerin Türk yanlısı olduklarını ve tarafsız kalamadıklarını düşünüyordu. 1938 yılında kaleme aldığı *Barış Antlaşmaları Hakkındaki Gerçekler* adlı eserinde Türkiye'de yaşananların herhangi bir kısmının sorumluluğunu almayı kararlılıkla reddetti. Yaşanan felaketin asıl nedenini Yunanlıların iç siyasi çekişmeler neticesinde bölünmelerine bağlarken, Kral Konstantin'in izlediği politikalar ve onun "yeteneksiz" generallerini suçladı. Diğer taraftan, müttefikleri Fransız ve İtalyan hükûmetlerinin Türkiye politikasında İngilizlere ihanet ettiğini belirterek, bu devletlerin Türklerin

silahlanmasına yardımcı olarak cesaretlendirdiklerini belirtti. İçeride ise hiçbir zaman tutarlı istihbarat bilgisi temin edememekle itham ettiği İngiliz askerî istihbaratını ve Türk yanlısı İngiliz generaller ile muhafazakâr milletvekillerini suçlamayı tercih etti⁸⁸.

Neticede iktidarının kontrol edemediği ittifaklar ve koalisyonlardan kaynaklandığını hatırlamak için bu dönemde fazla gururlu olan Lloyd George'un askerî ve siyasi öngöründen uzak tutumu, İngiltere'nin Orta Doğu'da beklenmedik zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştur. Türkiye'ye karşı uyguladığı sert işgal politikası nedeniyle Fransa ve İtalya ile kurulan ittifaklarda çatlaklar oluşurken, kendi hükûmeti içinde de giderek daha fazla izole olduğunu çok geç fark eden Lloyd George, Genelkurmayın görüş ve tavsiyelerini önemsemeyerek yaşanan felakette en büyük pay sahibi olmuştur. Genelkurmay Başkanlığının uyarılarına rağmen, İngiltere'nin Türkiye politikasında yaptığı stratejik hatalar, ülkenin siyasi ve askerî itibarını zedelemiştir.

⁸⁸ Lloyd George, *The Truth About The Peace Treaties*, Vol. II, Victor Gollancz Ltd, London 1938, s. 1342-1350.

KAYNAKLAR**Arşiv Kaynakları****The National Archives**

TNA, CAB (Records of the Cabinet Office) 23/24/3.

TNA, CAB 23/27/11.

TNA, CAB 23/30/21.

TNA, CAB 23/35/4.

TNA, CAB 24/93/60.

TNA, CAB 24/101/67.

TNA, CAB 24/106/82.

TNA, CAB 24/120/8.

TNA, CAB 24/122/21.

TNA, CAB 24/123/88.

TNA, CAB 24/126/1.

TNA, CAB 24/126/24.

TNA, CAB 24/127/68.

TNA, CAB 24/129/23.

TNA, CAB 24/129/35.

TNA, CAB 24/129/64.

TNA, CAB 24/129/75.

TNA, CAB 24/138/31.

TNA, FO (Foreign Office), 608/112/2.

Parliamentary Archives

PA, LG (Lloyd George Papers), F/24/2/38.

PA, LG, F/47/8/45.

PA, LG, F/25/1/36.

PA, LG, F/16/3/27.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akşın, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele-Savaş ve Etnik Temizlik*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2023.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Alfa Yayınları, İstanbul 2005.

Beyoğlu, Süleyman, “Tam Bağımsızlığa Giden Yol: Kurtuluş Savaşı”, *Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti*, ed. Cemil Öztürk, İstek Yayınları, İstanbul 2021, s. 133-167.

Bozkurt, Abdurrahman, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Milli Hareket*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.

Bozkurt, Abdurrahman, “İtilaf Devletleri’nin Türk-Yunan Savaşı’nda Tarafsızlık İlanı (13 Mayıs 1921)”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 26/S. 76, Ocak 2010, s. 27-54.

Bozkurt, Gülnihal, “Sevr’i Bilmek Lozan’ı Anlamak”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 56, Temmuz 2003, s. 483-505.

Callwell, C. E., *Field Marshal Sir Henry Wilson-His Life and Diaries*, Cassell and Company Ltd, London 1925.

Churchill, Winston, *The World Crisis the Aftermath*, Thornton Butterworth Ltd, London 1929.

Çakmak, Ferdi, *Türk İstiklal Harbinde Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921)*, Milli Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Documents on British Foreign Policy 1919-1939-Greece and Turkey (1921-1922), HMS Stationery Office, London 1970.

Erdem, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, İstanbul 2017.

Fromkin, David, *Banşa Son Veren Barış*, çev. Mehmet Harmancı, Epsilon Yayınevi, İstanbul 2008.

George, Lloyd, *A Diary by Frances Stevenson*, haz. A. J. P. Taylor, Hutchinson Ltd, London 1972.

George, Lloyd, *The Truth About The Peace Treaties*, Victor Gollancz Ltd, London 1938.

Gürün, Kamuran, *Türk Sovyet İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Harington, Charles, *Tim Harington Looks Back*, Wyman&Sons Ltd, London 1940.

Helmreich, Paul, *From Paris to Sèvres: the partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920*, Ohio State University Press, USA 1974.

Hind, Joseph Winton, *Lloyd George and the Turkish Question: an Examination of Lloyd George's Turkish Policy, 1918-1922*, The University of British Columbia-History department, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Canada 1974.

Howard, Harry N., *The Partition of Turkey A Diplomatic History 1913-1923*, University of Oklahoma Press, USA 1931.

Jeffery, Keith, *The Military Correspondence of Field Marshal Sir Henry Wilson 1918-1922*, The Bodley Head for the Army Records Society, England 1985.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.

Kara, Bülent. "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", *Gazi Akademik Bakış*, S. 5, Haziran 2009, s. 143-170.

Macfie, A. L., "British Foreign Policy in the Near East, 1916-1922: Questions of Responsibility", *Balkan Studies*, Vol. 40/No. 2, January 1999, s. 327-337.

Macfie, A. L., "The Revision of the Treaty of Sevres: The First Phase (August 1920-September 1922)", *Balkan Studies*, Vol. 24/No.1, January 1983, s. 57-88.

McCarthy, Justin, *The British and the Turks: A History of Animosity 1893-1923*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2022.

Meray, Seha L.-Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri-Sevr Antlaşması Mondros Birakışması*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

Montgomery, A.E. "Lloyd George and the Greek Question, 1918-22", *Lloyd George Twelve Essays*, ed. A. J. P. Taylor, Hamish Hamilton Ltd, New York 1971.

Riddell, Lord, *Lord Riddell's Intimate Diary of the Peace Conference and After 1918-1923*, Victor Gollancz Ltd, London 1933.

Ronaldshay, Earl, *The Life of Lord Curzon*, Ernest Benn Ltd, London 1928.

Roskill, Stephen, *Hankey: Man of Secrets (1919-1931)*, William Collins Sons&Ltd, London 1972.

Smith, Michael Llewellyn, *Yunanistan'ın Anadolu Hayali 1919-1922*, çev. Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2017.

Sonyel, Salahi, *İngiliz Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

Sonyel, Salahi, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye’deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Sükan, Bige, “Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri”, *90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları: Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s.149-168.

Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya’dan İzmir’e*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2016.

Toynbee, Arnold Joseph, *The Western Question in Greece and Turkey; a Study in the Contact of Civilisations*, Howard Fertig Inc, USA 1970.

Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi, Birinci, İkinci İnönü ve Dumlupınar Muharebeleri, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1999.

Türk İstiklal Harbi: Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1974.

Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi: Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Walder, David, *The Chanak Affair*, Hutchinson&Co. Ltd., London 1969.

EKLER

6

to by Colonel Stokes in order to mislead. Too much weight must not, therefore, be attached to Colonel Stokes' reports on this subject, and it seems not unlikely that the Russians are preparing an offensive for the spring of this year with Trans-Caucasia as its jumping off ground and Persia as its first objective, to be followed, perhaps, by an advance into Mesopotamia if conditions are favourable. The easiest line of advance for such an undertaking would appear to be *via* Enzeli and Hamadan.

20. **As regards Mesopotamia and Persia**, it is outside the scope of this paper to discuss in detail this situation, but there is ample evidence to show that the Bolsheviks are pursuing relentlessly their aim of striking at British power in both these countries. This they will continue to do by turning to account the instrument for propaganda placed in their hands by the terms of the present Turkish Treaty. Thus they may increase the likelihood of a recrudescence of the Mesopotamian troubles of this summer, which would force us to despatch large reinforcements if our position is to be maintained.

VI.—CONCLUSION.

21. An endeavour has been made to show that in Europe the situation is not such as will necessarily involve British military commitments, but the disappearance of Wrangel, the capitulation of Armenia, the imminent threat to Georgia and the downfall of Venizelos confront us with a situation in the Middle East with which it may be beyond our power to cope without a change of policy.

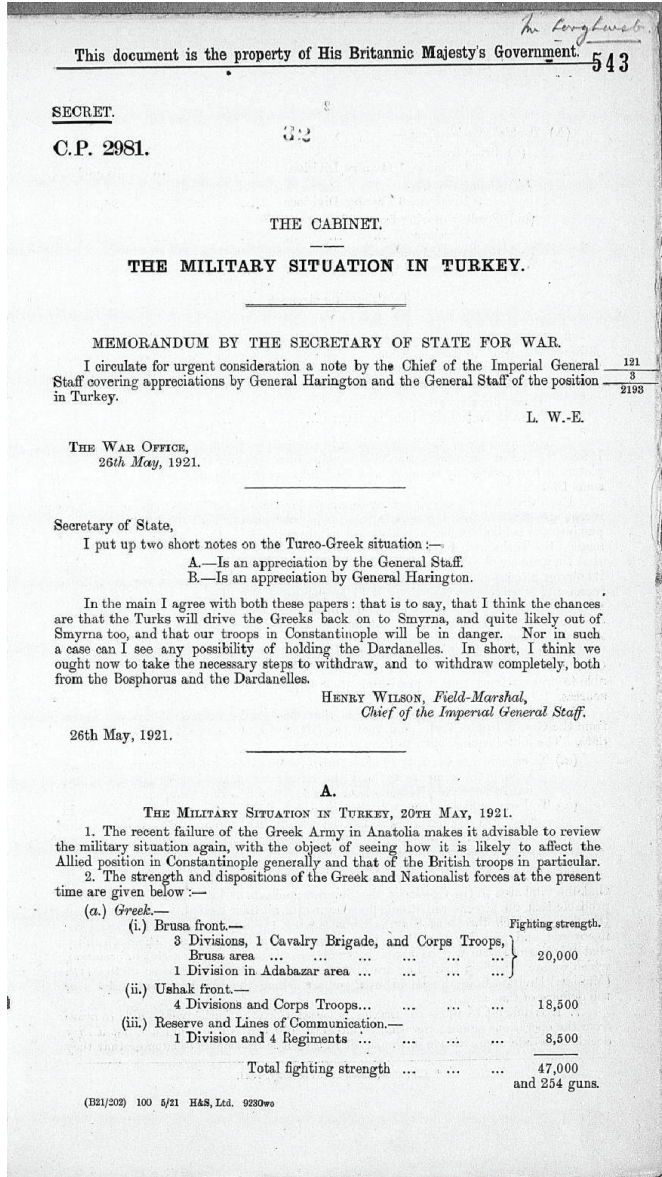
22. In the opinion of the General Staff recent events have shown clearly that whatever may be the outcome of the present crisis in Greece, it is unsafe to rely upon the Greek Army to cover the Allied position in Turkey. The temporary success of the recent operation by the Greek Army in Asia Minor, which consisted of a reconnaissance in force by one Army Corps of two divisions to the line of the Anatolian railway between Eskişehir and Bilejik, followed by a withdrawal to its former line, must not be allowed to influence our distrust in its ability to cover this position. It would appear that Mustapha Kemal had granted a suspension of hostilities in this area, and it may be that the Greek thrust caught his army at a time when, owing to its want of discipline, it was somewhat disintegrated. On the other hand, should the suspicions of General Headquarters, Constantinople, be correct, that Mustapha Kemal and the Greeks are in collusion, the value of the Greek successes is even less.

The General Staff are, therefore, of opinion that His Majesty's Government must be prepared either to—

- (a.) Send reinforcements to Constantinople.
- (b.) Withdraw the existing British troops, or
- (c.) Re-adjust the Allied policy.

The first alternative, owing to the present state of the British military resources is out of the question as a permanent measure. As regards the second, however desirable from a military point of view, a question of high policy is involved, and in any case a temporary reinforcement to effect withdrawal might be necessary. The General Staff, however, believe that a drastic revision of the territorial terms of the Turkish Treaty in respect of Smyrna, the province of Kars, and possibly of Thrace, would induce the Turkish Nationalists to break with the Russian Soviet Government. In short, the change in the Government of Greece, though it alters the situation of the British and Allied troops temporarily for the worse at Constantinople, gives the opportunity to make gracious concessions to the Turks, and so wean them from their alliance with the Russian Bolsheviks, by this means recreating Turkey as a buffer State between the Entente Powers and Russia, and removing some of the principal underlying causes of unrest throughout the British dominions in Egypt, Mesopotamia and India.

Ek 1: İstanbul'daki kuvvetleri takviye etmek, Türkiye'deki mevcut kuvvetleri tahliye etmek veya İtilaf politikasının tekrar gözden geçirilmesine dair hükûmetin önünde üç seçenek bulunduğu dair 19 şubat 1921 tarihinde hazırlanan ve tahliyenin tavsiye edildiği rapor (TNA, CAB, 24/120/8).

Ek 2: 26 Mayıs 1921’de “Acil” kaydıyla Kabineye sunulan ve “Derhâl gerekli adımları atarak İstanbul ve Çanakkale’den tamamen çekilmemiz gerek” denilen “Türkiye’de Askerî Vaziyet” başlıklı raporun ilk sayfası (TNA, CAB, 24/123/88).

REPORT OF REPORTS RECEIVED DURING THE LAST TEN MONTHS.

The plan of operations which the Greeks are about to put into effect is one which demands intimate co-operation, and independent action by subordinates. These have hitherto been two of the weakest points in Greek tactics. As regards co-operation, General Marden considers that "means of communication between detached forces are not sufficient." As regards independent action by subordinates, he says: "The units themselves will probably save the situation." The General Staff are of opinion that the Greeks are leaving much to chance.

8. The General Staff are, therefore, of opinion that, although it is possible that the Greek Army, fighting alone and unsupported, may obtain some initial success in the operations which are about to commence, they see no prospect of any decisive victory being gained which would bring peace to Anatolia.

9. It must next be considered whether Allied support to Greece, in the form of munitions, war matériel and money, would enable her to bring about peace in the Near East. It is evident that without Allied support in munitions, war matériel and money, the Greek operations cannot be continued indefinitely. It is also evident that Allied support of this nature will be of no avail unless we are sure that the Greek Army is in all other respects capable of the task which it has been given by the Greek Government.

Ek 3: 6 Temmuz 1921'de Kütahya-Eskişehir Muharebeleri başlamadan hemen önce hazırlanan ve 8. Maddede: "Genelkurmay başlamak üzere olan harekâta ilk başta bazı başarılar elde etme olasılığı olduğunu düşünüyor. Ancak, kesin bir zafer elde edebileceklerine dair hiçbir umut görülmemektedir" denilen raporun ilgili kısmı (TNA, CAB, 24/126/24).

11. Conclusions.

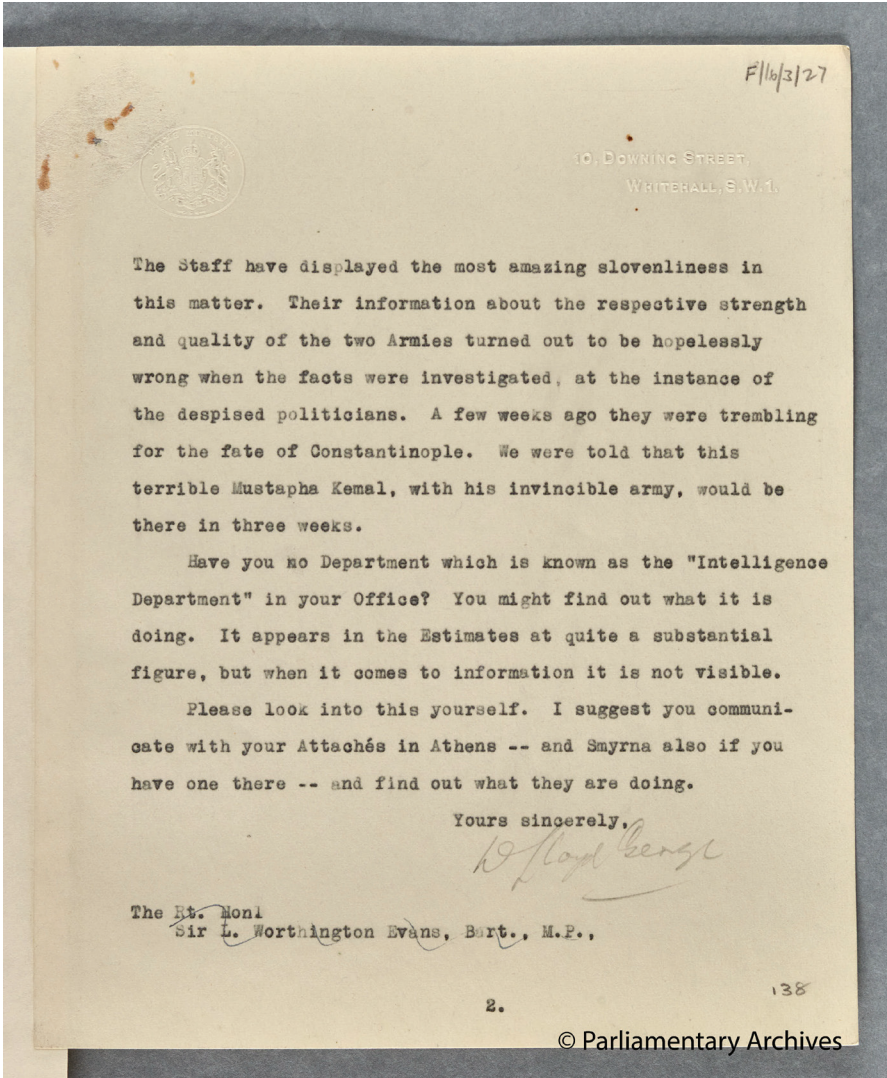
In view of the factors enumerated above, it is the opinion of the General Staff that the Greek Army is not capable of enforcing a decision upon the Turkish Nationalists.

In a former paper they gave as their considered opinion that although it appeared possible that the Greek Army, fighting alone and unsupported, might obtain some initial success in the operations which were then about to commence, they saw no prospect of any decisive victory being gained which would bring peace to Anatolia. C.P. 3124,
dated
11.7.21,
para. 8.

The course of recent events has confirmed this opinion. Furthermore, recent decisions of the Supreme Council with regard to neutrality have tended to make the future still darker for the Greeks. The Turks will no longer be restricted to Russian Bolshevik sources and the contraband traffic for the supply of their needs in war matériel, as they are known to be in negotiation for large supplies of war matériel from European countries. The General Staff are of opinion that, as time goes on, the relative efficiency of the Turks as compared with that of the Greeks is likely to increase.

The General Staff are, therefore, of opinion that the Greeks have nothing to gain by continuing military operations, and that the best course open to them is to commence peace negotiations with Mustapha Kemal immediately, using such territory as they hold to bargain with, before its loss is risked.

Ek 4: Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından hazırlanan ve "Yunan ordusu Türk milliyetçilerine herhangi bir şeyi dayatma hususunda bir araç olmaktan çıkmıştır. Yunanistan için gelecek daha karanlıktır." denilen raporun sonuç kısmı (TNA, CAB, 24/129/35).

Ek 5: Başbakan Lloyd George'un Kütahya-Eskişehir Muharebelerindeki Yunan galibiyetinin ardından Savaş Bakanına gönderdiği ve alaycı bir ifadeyle: "Genelkurmay hayret verici bir aptallık sergilemiştir. Birkaç hafta önceye kadar İstanbul'daki vaziyet hakkında korkudan titreyerek bize korkunç Mustafa Kemal'in ordusuyla üç hafta içinde İstanbul'da olacağını söylüyorlardı. Bakanlığınızda istihbarat birimi diye bir birim yok mu?" şeklinde bir ifadeyle gönderdiği mektup (PA, LG, F/16/3/27).

